Zeitschrift

füi

HEBRÆISCHE BIBLIOGRAPHIE

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter

Redaktion: Dr. A. Freimann Frankfort a. M. Langestrasse 1

Verlag und Expedition
J. Kauffmann

Frankfort am Main Schillerstrasse 19. Telephon Hansa, 7220, 7221. herausgegeben

von

Dr. A. Freimann

Jährlich erscheinen 6 Nummern.

Abonnement 18 Mk. jährlich

Literarische Anzeigen werden zum Preise von 25 Pf. die gespaltene Petitzeile angenommen.

Frankfurt a. M. Die hier angezeigten Werke können sowohl durch den Verlag dieser Zeitschrift wie durch alle anderen Buchhandlungen bezogen werden.

1919.

Inhalt: Einzelschriften: Hebraica S. 1.3. — Judaica S. 3/17. — S. Poznanski: Ein unbekannter karäischer Gelegenheittsdruck S. 18/21. — M. Schüler: Die schöne Magelone S. 21/26. — S. Landauer: Ein Bruchstück aus einer Tösäföth-Hs. S. 27/31. — W. Zeitlin: Bibliotheca Epistolographica S. 32/48.

I. ABTEILUNG.

Einzelschriften.

a) Hebraica.

HERZOG, M. S., קרות בחית "Korosz-Botenu". (Die Tragbalken unserer häuslichen Sicherheit) Beiträge zur Geschichte der jüdischen Gemeinde zu Stomfa, (Stampfen, Ungarn) zuvörderst die Lebensbeschreibung deren Rabbiner, Gelehrten und hervorragender Männer, deren Wirksamkiet, Lehrtätigkeit, Geistesprodukte und Grabsteininschriften u. s. w. Stomfa, Zu beziehen beim Verfasser: Rabb. M. S. Herzog. [1918] 56:8. 160 S. 8°.

MAARSEN, I, הפארת למשה Textstudien op den Pentateuch-Commentaar van Mozes Nachmanides. Deel I (Genesis en Exodus).

Amsterdam. Van Creveld & Co's Suclpessdrukkerij 5679—
1918 49 S. 80.

[Nach einem allgemeinen Ueberblick über das Leben des Nachmanides und den Pent-Komm. gibt der Verf. gute Laa. aus Ed. Lissabon und

eine beschränkte Anzahl von Textvorschlägen nebst Bemerkungen. Für erstere wird der Leser dankbar sein, obgleich sie natürlich nur einen Bruchteil dessen darstellen, was in jener Ausgabe besser als in den übrigen ist; gegen Maarsen selber lässt sich mancherlei vorbringen.-S. 7. Die Niederschrift des Komm ist jedenfalls in Spanien begonnen (I 35, 16). — S. 8. Wie Rapaport - Hartstein, מתרות הרסב"ן, [ZfHB. (1 35, 16). — S. 8. Wie Rapaport Hartstein, אמרות החירות [ZfHB. III 36 f.] S. 25, Anm. 79 bemerkt, ist der von Schechter veröffentlichte Brief bereits früher gedruckt; daher fehlt die betr Bemerkung in Studies in Judaism I, 166 — S. 16. Dass N. die Moreübersetzung Charisis zitiert, ist schon aus dem אור בישר בישר בישר בעלים בעל Ausg. Wilna mit משרה פירושים stammen aus Ed. Wien 1859 – 1, 14 (2.) bei Theodor בראשית רבא, S. 21 noch mehr verändert.— Ebda (3.) bei Theodor, S. 22 אל rezipiert. – 1, 26. Liss. einfach בישם חבות השלא. – 2, 7 (2) Liss. הבידול – 2, 8 u. 9 (vgl. 1, 11) nach Theodor S. 79 noch nicht unbedingt sicher.— 2, 9 (2) Statt מעשה חונה war anzuführen מעשה חונה אבות דרבי נתן נוסחא ב' 45.— 15, 6. ohne Änderung verständlich: Abraham lürchtet nicht mehr, dass eine Sünde seinen Lohn hintan-halte.— 18, 15 (2.) M. gibt der sprachlich härteren Wendung den Vorzug.— 30, 9. zu lesen מעתה או במשפחתה הלא - 45, 10. מעתה nicht zu verändern, vorher I. בקיר מצרים .-- 11 8, 15 (2.) war auf דקדוקי נופרים und doch wohl auf Berliners Raschi zu verweisen.- 12, 42 Abraham Lieblein ppus 500 z. St. will die La. halten. - 12, 5. Maarsen überschätzt die La. Nachmanis aus Sifre - 18, 21 (3.) Bubers Behauptung ist unrichtig, das Zitat steht im alten Tanchuma, Jithro 2. - 26, 18. Die Umstellung findet weder durch N's Weise, noch durch die Hss. eine Stütze, auch nicht die in Ed. Pressburg bereits vorgenommene Aenderung zu 28, 43.— 80, 34 (2.) Dass Sabb. 26 a ursprünglich zwei verschiedene Namen gestanden hätten, ist sachlich unmöglich. Kerith. 6a hat Stracks Talmudreproduktion בישר. — 32, 1 (2.) Das Z tat Nas. 8b, auf das die von M. angeführte Stelle aus Kohut übrigens verweist ist nicht erkannt. - An folgenden Stellen, an denen M's Vorschläge mit dem ihm bekannten ppin 500 zusammentreffen, wäre dies vielleicht anzudeuten gewesen: I 18, 3; 19, 24 (3.); 22, 2 (2.); 44, 22; II 9, 12; 21, 8 (2.); 22, 15; 23, 11; das letzte unrichtig, da poo den Traktat bezeichnet. — Der Hinweis auf Liss. oder überhaupt auf die älteren Ausgaben ist weggefallen zu I 1, 2; 88, 2; 42, 9; 47, 18; II 5, 4; 6, 23 (2); 8, 15 (3.); 16, 2 (irrtümlich in Kap. 17); 20, 8, 28; 25, 29. Druckf. ist II 2, 6 מיט , l. מיט , Meine אוניםת מארץ הגר מארץ הגר I, 186 mitgeteilte Absicht den Komm zu edieren ist dem Verf. begrei licherweise unbekannt geblieben. Sein Streben berührt jedenfalls sympathisch und seine Arbeit ist solunge keine neue Ausgabe vorliegt, nützlich].

RATNER, B., איבה ציון יירושלים Varianten und Ergänzungen des Textes des Jerusalemischen Talmuds nach alten Quellen und handschriftlichen Fragmenten ediert, mit kritischen Noten und Erläuterungen versehen. Traktate: Pea, Demai, Maaser Scheni, Orla und Bikkurim. Wilna 1917. 235 S. 8°. [Posthume Ausgabe. Die erschienenen Bände umfassen nur die

n, Für einen

in den

gen .-

ZfHB.

erkung

etzung erse-

r die Stelle

ut der

1, 14 la (8.)

8. 79

zufüh-

intanden nicht rapar raham

über-

ptung 6, 18,

Hss.

zwei erith.

Nas weist

hläge leicht

11 9, den f die , 18; 0, 8,

רצופר

be-

liegt,

nal,

80.

die

ersten beiden Ordnungen, mit Ausnahme von Tr. Erubin. Vgl. auch noch Poznanski in העשירה 1917, nr. 11-12].

WILKANSKY, M., ספירת יהודי ארין ישיאל Statistik der jüdischn Bevölkerung Palestinas. Auf Grund neuester Erhebungen wis enschaftlich bearbeitet mit eingehenden Erläuterungen herausgegeben vom Palästinaamt. 1 Bd. Jaffa 1918. 4 °.

[Auf Anregung des Amerikanischen Hil skomitee bildete sich 1916 eine fünfgliederige Kommission, die von Haus zu Haus wanderten und eine vom Hilfskomitee ausgearbeitete ausführliche Frageliste genau ausfüllten, die Ergebnisse dieser Erhebungen wurden dann im Palestinaamt von M. W. wissenschaftlich gegliedert und bearbeitet mit vielen Tabellen und ausführlichen Erläuterungen in hebr. Sprache.— Der vorliegende erste Band behandelt die Städte Judäas: 1) Jerusalem, 2) Jaffa, 3) Hebron, 4) Ramle, Lud, Gaza und Beer Seba.— Das schöne Werk gehört zu den besten Leistungen auf diesem Gebiete, hoffen wir das die ferneren Bände nicht allzulange auf sich werden werten lassen.

Z-n.

b) Judaica.

- AALDERS, G. Ch., De Profeten des ouden Verbands. Kampen, J. H. Kok, 1919. 287 S. 8°.
- ABRAMOWITSCH, Scholem-Jaakew. Mendele Mocher-Sforim. Fischke der Krumme. Ein jüdischer Roman. Deutsch von Alexander Eliasberg. Wien und Berlin, R. Löwit Verlag, 1918. 240 S. 8. M. 8,80.
- ANDENKEN, Dem, des Direktors der Waisen-Verpflegungs-Anstalt in Breslau Rabbiner Leo Fabian gewidmet. Königsberg i. Pr., Hartung'sche Buchdruckerei, 1918. 7 S. 2°.
- ANSBACHER, Hinne wo auhel. "Hier ist sie (Mutter Sarah) im Zelte." (I. B. M. 18, 9). Vorschriften für den jüdischen Haushalt. In populärer Form dargestellt und mit kurzen Erklärungen verschen. Herausgegeben vom "Württemberger gesetzestreuen Landesverband" 5079-1918. Heilbronn, Druck von Fr. Holzapfel, 1918. 36 S. 8°. M. 1.
- ARLOSOROFF, V. Ch., Der jüdische Volkssozialismus. Berlin, Verlag: Hapoël Hazaïr, 1919. 72 S. 8°. M. 2,60.
- BARTON, G. A., The Religion of Israel. (Religions science and literature Series). New York, Macmillan, 1919. 8°. Doll. 2.
- BECKER, R., Die Nervosität bei den Juden. Ein Beitrag zur Rassenpsychiatrie. Für Aerzte und gebildete Laien. Zürich, Art. Institut Orell Füssli, 1919. 32 S. 8°. M. 2,50.

- BENDOW, J., Der Lemberger Judenpogrom (November 1918 Jänner 1919), Wien-Brünn, M. Hickl-Verlag, 1919. 167 S. 8°. M. 9.
- BENTWICH, N., Palestine of the Jews. Past, present and future. With and appendix. London, Paul, 1919. 8°. 6 s.
- BERNFELD, S., Das jüdische Volk und seine Jugend. Wien, R. Löwit, 1919. 134 S. 8°. M. 5.
- BERNSTEIN, S., Der Zionismus, sein Wesen und seine Organisation. Herausgegeben vom Kopenhagener Burcau der zionistischen Organisation. Kobenhavn, Drucker: Rasmussen u. Rugh. (Berlin, Jüdischer Verlag), 1919. 101 S. 8°. M. 2,50.
- BIALIK, Ch. N., Nach dem Pogrom. Aus dem Hebräischen von Abraham Schwadron. Wien-Berlin, R. Löwit Verlag, 1919. 30 S. 8°. M. 1,20.
- BIRNBAUM, N., Vor dem Wandersturm. (= Jüdische Zeitfragen. I.) Frankfurt a. M., L. Sänger, 1919. 31 S. 8°. M. 2,50.
- —, —, Vom Freigeist zum Gläubigen. Ein Vortrag. Zürich, Verlag "Arzenu" Agudas Jisroel-Jugend-Organisation, 5679. [1919]. 24 S. 80.
- BIRNBAUM, S., Praktische Grammatik der jiddischen Sprache für den Selbstunterricht. Mit Lesestücken und einem Wörterbuch. (= Die Kunst der Polyglottie (Einband: Bibliothek der Sprachenkunde). Eine auf Erfahrung begr. Anleitung, jede Sprache in kürzester Zeit und in bezug auf Verständnis, Konversation und Schriftsprache durch Selbstunterricht sich anzueignen. 128. Tl.) Wien, A. Hartleben, o. J. [1919]. 188 S. 8°. M. 2,40.
- BLANCKENHORN, M., Der Boden Palästinas, seine Entstehung, Beschaffenheit, Bearbeitung und Ertragfähigkeit. (= Pro Palästina-Schriften des deutschen Komitees zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung. 5. Heft). Berlin, Deutsches Komitee zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung. (Berlin, Reimar Hobbing), 1918. 32 S. 8°. M. 0,80.
- BLUEHER, H., Deutsches Reich, Judentum und Sozialismus. Eine Rede an die freideutsche Jugend. München, G. C. Steinicke, 1919. 24 S. 8°. M. 1,20.
- BLUMENFELD, K., Zionistische Betrachtungen. Fünf Aufsätze. Anlässlich des zehnjährigen Bestehens der V. J. St. Maccabaea, Berlin. Herausgegeben von ihrem Alt-Herrn-Bund Dezember 1916. (= Broschüren-Bibliothek des K. J. V. Nr. 5.)

18 — 167 S

Wien,

Rugh.

5679,

ek der

, jede indnis,

it sich

ehung,

derung

etsches

(Ber-

Line

inicke,

fsātze.

Mac-

Vr. 5.)

Berlin, Druck von A. Seydel u Cie. G. m. b. H., 1916. 31 S. 8°.

BOEHM, L., Der Wunder-Rabbi. Neue Jüdische Gedichte zum Vortragen. Hildesheim, Oskar Kratzenstein, 1919. 50 S. 8°.

BOTSCHKO, E., Das Palästinaproblem im Lichte der traditionellen und nationalen Parteien. Israel in ernster Stunde. Basel, P. M. Goldschmidt, o. J. [1919]. 55 S. 80.

BRANN, M., Ein kurzer Gang durch die jüdische Geschichte. 3. Auflage. (= Jüdische Handbücher 2.) Wien, R. Löwit, 1918, 88 S. 8°. M. 1,20.

BUBER, M., Cheruth. Eine Rede über Jugend und Religion (1.-3. Tausend). Wien, R. Löwit, 1919. 36 S. 8°. M. 1,50.

CARLEBACH, S., Sittenreinheit. Ein Mahnwort an Israels Söhne und Töchter, Väter und Mütter 2. Auflage. Berlin, Verlag Hausfreund, 1919. III, 98 S 8°. M. 3.

CASPARI, W., Weltordnung und unverdiente Not nach dem Alten Testament (Theodizeo). Berlin, Runge, 1918. 28 S. 8°. M. I.

CHASANOWITSCH, L., Die polnischen Judenpogrome im November und Dezember 1918. Tatsachen und Dokumente. Stockholm, Verlag Judaea A. B., 1919. 141 S. 8°. Kr. 2.

COHN, A., Die Forderung des Tages. Zürich, Verlag der Agudas Jisroel" Jugend-Organisation, Druck von Kopp-Tanner, 1919. 12 S. 8. M. 2

Abdruck aus dem "Israelit", 31. August 1911.
COHN, B., Ueber unveröffentlichte Schriften jüdischer Astronomen des Mittelalters. (S.-A. a. Jahrbuch der jüdisch literarischen Gesellschaft. XII) Frankfurt a. M., David Droller, 1918.
13 S. 8°.

DARMSTAEDTER, K., Purim. Ein Spiel in 4 Scenen. Ladenburg, Selbstverlag des Verfassers, Buchdruckerei Josef Reffert, 1919. 15 S. 8°. M. 1,50.

DAWIDOWICZ, D., Das Buch Jjob mit Uebersetzurg und Erläuterungen. Deutsche Bearbeitung der "Rätsel aus dem Morgenlande" I. Tl. Berlin, C. A. Schwetschke u. Sohn in Komm., 1919. VI, 188 S. 8°. M. 8.

DERAW, A., Palästina das heilige Land, ein seuveräner jüdischer Staat? Berlin, Karl Siegismund, 1919, 16 S. 8°. M. 0,60.

DINTER, A., Lichtstrahlen aus dem Talmud. Offener Brief an den Landes-Rabbiner von Sachsen-Weimar-Eisenach. 3. Auflage. 20.—40. Tausend. Berlin o. J., F. Warthemann [1919]. 15 S. 8°. M. 0,20. EDOM. Berichte jüdischer Zeugen und Zeitgenossen über die Judenverfolgung während der Kreuzzüge. Berlin, Jüdischer Verlag, 1919. 79 S. 8°. M. 5.

ELIOT, G., Daniel Deronda. Roman. (Nach der Uebersetzung aus dem Englischen von Adolf Strodtmann, Gekürzt und herausgegeben von Alexander Eliasberg). Berlin, Jüdischer Verlag, 1918. 407 S. 8°. M. 9.

ENDRES, F. C., Die wirtschaftliche Bedeutung Palästiras als Teiles der Türkei. (=Pro Palästina. Schriften des deutschen Komitees zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung.

4. Heft). Berlin, Deutsches Komitee zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung. (Berlin, Reimar Hobbing), 1918.

28 S. 8°. M. 0,80.

FEUCHTWANGER, S., Die Judenfrage als wissenschaftliches und politisches Problem, Berlin 1916. 8°.

Genauer Titel ZfHB. XIX, S. 70. Verf. bezeichnet als Aufgabe der jüdischen Geschichte die Darstellung des jüdischen Einflusses im Leben der Völker. Die methodologische Richtigkeit dieses Standpunktes zu erörtern ist hier nicht der Ort. Wohl aber erscheint es angemessen, die S. 16 enthaltene Aeusserung wörtlich anzuführen, weil sie sonst unglaublich ist: "Ein Musterbeispiel einer solchen durch willkürliche Stoffisolierung bewirkten wissenschaftlichen Entwertung historisch wertvoller Tatbestände sind die Forschungen Steinschneiders über die Juden in der Mathematik. Interessant wäre die Erforschung des Anteils der Juden an den Fortschritten dieser Wissenschaft in Methode und Er-gebnissen Kraft einer bei den Juden vielleicht vorhandenen mathe-matischen Begabung. Freilich müsste ein solcher Historiker nicht nur Philologe sondern mindestens auch Mathematiker sein. Was gibt St.? Eine herbariumsähnliche Zusammenstellung - die gleiche Redewendung auch Neue Jüdische Monatshefte II, 71 - der in mehr als 1000 Jahren mathematisch tätig gewesenen Juden und ihrer Schriften. Und bis wann? Bis zum Begirn des 19. Jahrhunderts. Nichts könnte bezeichnender sein für die unwissenschaftliche Grundlage solcher Forschungen. Vom Beginn des 19 Jhdts. an nämlich erst datieren wissenschaftlich bedeutsame Leistungen der Juden in der Mathematik, während sig gönglich unbetallich unseren der Juden in der Mathematik, während sie gänzlich unbeteiligt waren an der ersten Blütezeit der neu-zeitlichen Mathematik (Leibniz, Cartesius)." Es ist F. nicht in den Sinn gekommen, diese in einer Anmerkung näher bezeichneten Abhandlungen genauer anzusehen, sie gehen bis 1840. St. schreibt 1893, er habe sie vor einem halben Jahrhundert begonnen und er erachte es ("ohne Fachkenner zu sein") als seine Pflicht, sie "als Material für fachmännische Bearbeitung niederzulegen." Diese letztere Bemerkung hätte F. auf der zweiten Seite der von ihm verunglimpften Studien tatsächlich gefunden, wenn es ihm schon gleichgiltig war, die einfachsten Voraussetzungen der von ihm geforderten Geschichte in der Theorie zu übersehen. Niemand wird sich also wundern, dass er die arabische Epoche kurzweg negiert und nicht ahnt, wie sehr gerade St's prinzipielle kulturgeschichtliche Anschauung der seinigen als Stütze dienen könnte. Die

Juden-

etzung

t und

lischer

Teiles

der

1918.

s und

ufgabe

ses im

essen.

Fonst Irliche

wert-Juden

ls der

onthe-

t nur

tSL?

ndung

ahren

d bis

For-

ratik,

11811-

den

and-

10 (8

fachhätte

aus-

lber-

oche

Dia

Angelegenheit ist tief bedauerlich; die Art, wie F. ohne jede Sachkunde über St. urteilt, erfordert die schäffste Ablehnung. A.-Z. S. hwarz.

- FESTSCHRIFT, zum hundertjährigen Bestehen des israelitischen Tempels in Hamburg 1818—1918. (Einband Israelitischer Tempelverband in Hamburg.) Herausgegeben v. D. Leimdörfer, Hamburg 18. X. 1918. Hamburg o. J., M. Glogau jr., [1919]. 105 S. m. 5 Tafeln. 8°. M. 12,50.
- FRIED, M., Biographisches über Benjamin Wolf Ehrenkranz (Wölwel Zbarazer). Pressburg, Druck von Alkalay u. Sohn Nachf., 1917. 25 S. 8°.

[Sonderabdruck aus den "Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde", herausgegeben von M. Grunwald, Wien. Jahrgang 1917.]

- FRIEDMANN, A., Lebensbilder berühmter Kantoren. Zum 100. Geburtstage des verdienstvollen Oberkantors der Breslauer Synagogengemeinde weiland Moritz Deutsch. I. Berlin, C. Boas Nachf, 1918. 247 S. 8. M. 9.
- FUCHS, E., Um Deutschtum und Judentum Gesammelte Reden und Aufsätze (1894-1919). Im Auftrage des Centralvereins deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens herausgegeben von Leo Hirschfeld. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1919. VIII. 382 S. 8°. M. 6.60.
- GEWUERZ, S., Lemberg. Eine kritische Beleuchtung des Judenpogroms vom 21.—23. XI. 1918. Berlin, L. Lamm, 1919. 13 S. 8°. M. 1.
- GIESEBRECHT, F., Die Grundzüge der israelitischen Religionsgeschiehte. 3. Auflage 9.—13. Tausend besorgt von D. A. Bertholet. (= Aus Natur- u. Geisteswelt. 52.) Leipzig, B. G. Teubner, 1919. 128 S. 8°. M. 1.60. u. 40 % T.
- GINSBURG, S., Wie in jüdischer Politik "gemacht" wird. Ein Mahnruf (=Flugschriften Hrsg. vom Komitee für Aufrechterhaltung jüdischer Neutralität. No. 1.) Zürich, Wallach, 1918. 12 S. 8° Fr. 0,30.
- GOLDMANN, N., Die drei Forderungen des jüdischen Volkes. Berlin, Jüdischer Verlag, 1919. 31 S. 8°. M. 0,60.
- GOLDSCHMIDT, L., Reden, Berichte und Weissagungen Jesajas, aus dem Urtext übertragen. (Wortgetreue Uebertragung aus dem masoretischen Text unter besonderer Berücksichtigung der rabbinischen und karäischen Kommentare, als auch der modernen Textkritik; Ausstattung im Gepräge der illuminierten Bibelhandschriften nach Entwürfen und nuter Leitung

- des Uebersetzers.) Berlin, M. Perl, 1918. 86 S. m. Titelbild. 35, 5 x 26 cm. M. 200.
- GOTTSCHALK, B., Lebensworte. Berlin, M. Poppelauer, 1918. V, 117 S. 8°. M. 3.
- GOETZ, B., Eine Pesach-Hagada. Berlin, M. Poppelauer, 1918. 24 S. 8° M. 1,50.
- GRABIEC, J., [d. i. Jozef *Dabrowski*]. Syonizm niepodleglosciewy przeciw panstwu polskiemu., [Der unabhängige Zionismus gegen den poln. Staat.] Warszawa, Tew. Wydawnicze, 1917. 19 S. 8°.
- GRIMPEN, A., Antisemitismus und Christentum lassen sie sich mit einander vereinigen? Eine zeitgemässe Untersuchung. Hamburg, A. Grimpen, 1919. 102 S. 8°. M. 2,70.
- GRUNWALD, M., Der Kampf um die Orgel in der Wiener israelitischen Kultusgemeinde. Wien, Verlag von "Dr. Bloch's Wochenschrift", 1919, 60 S. 80.
- HADORN, W., Das letzte Buch der Bibel. 2. durchgeschene Ausgabe. Zürich, Artist. Institut Orell Füssli, 1919. 64 S. 8°. M. 3.
- HALLE, F., SEBER, M., FEILCHENFELD, A., MESSER-PLATZ, P., Friedenspflichten der Nationen. Vier Preisarbeiten. Herausgegeben von der Moritz-Mannheimer-Stiftung der Grossloge für Deutschland. Gotha, Frdr. Andr. Perthes, 1919. V, 194 S. 8° M. 6.
- HAURI, R., Das Moseslied Deuteronomium 32. Ein Beitrag zur israelitischen Literatur- und Religionsgeschichte. Diss. Zürich 2. A. Schaufelberger, 1917. 103 S. 8°.

[S.-A. a. d. "Schweizerischen theologischen Zeitschrift" 35. Jahrg. (1918).]

- HEDIN, S., Jerusalem. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1918. VIII, 342
 S. mit Abbildungen im Text und auf Tafeln und 2 Karten.
 M. 15.
- HEINEMANN, I., Der Völkerbund im Lichte des Judentums. Berlin, Verlag des Jeschurun, 1919. 48 S. 8°.
 [Sonderabdruck aus Jeschurun Jahrgang 5, Heft 11|12.
- HEISELBEK, M., Gnomen und Sprichwörter des Talmuds St. Gallen, Druck der Buchdruckerei A. Loehner, 1916. 22 S. 8%
- HERZL, Th., Der Judenstaat. Neue Auflage. Mit einem Vorwort von Otto Warburg. Berlin, Jüdischer Verlag, 1918. 88 S. 8°. M. 2.

HERZL, T., Panstwo zydowskie. Przetozyt z niemieckiego i słowem wstepnem opatrzyt Jakób Appenslak. Warschau, Jardenja 1917. 80 S. 8°.

| Der Judenstaat. Aus dem Deutschen übersetzt und mit einem Vorwort versehen von Jakob Appenslak". Ausgabe der Studenten-

verbindung Jardenia.

18. V.

1918.

sie sich

uchung,

er isra-

Moch's

e Aus-

M 3.

TZ, P., leraus-

ossloge

V, 184

ag zur

Zürich

. Jahrg.

[], 342

Karten.

ntoms.

ds St.

S. 8º.

18. 88

- HOEFLICH, E., Der Weg in das Land. Palestinensische Aufzeichnungen. Wien u. Berlin, R. Löwit Verlag, 1918, 118 S. 80. M. 3.
- HOPPELER, H., Bibelwunder und Wissenschaft. Betrachtungen eines Arztes. 2. Auflage. Stuttgart, J. F. Steinkopf, 1919. 101 S. 8°. M. 2.50.
- HORODEZKY, S. A., Mystisch-religiöse Strömungen unter den Juden in Polen im 16.—18. Jahrhundert. Leipzig, G. Engel, 1914. (ausgegeb. 1919). 80 S. 8°. M. 1.50.
- JAHRBUCH für jüdische Geschichte und Literatur (1919). Herausgegeben vom Verbande der Vereine für jüdische Geschichte und Literatur in Deutschland. Mit Beiträgen von Simon Bernfeld u. 22. Bd. Berlin, M. Poppelauer, 1919. XVI, 158 u. 30 S. 8°. M. 3,60. u. 20 % T.
- JUDAEO-BAVARUS. Das "Judenproblem" und seine Lösung. Ein Wort zur Klärung. Regensburg, Verlag der "Laubhütte", 1919. 70 S. 8°. M. 2.50.
- KALLEN, II. M., The Book of Iob as a Greek Tragedy restaured.

 With an introduction essay on the original form and philosophic meaning of lob, and an introduction by G. F. Moore.

 New York, Moffat, 1918. 8°. Doll. 1,25.
- KIRCHENVERMOEGEN-JUDENVERMOEGEN. Was geschieht damit? Von einem nicht gebundenen Volksfreunde. Graz, Universitäts Buchdruckerei und Verlagshandlung "Styria", 1919. 40 S. 8°. M. 0,50.
- KIRSCHSTEIN, S., Jüdische Graphiker aus der Zeit von 1625-1825. Berlin, Der Zirkel, 1918. 72 S. u. 60 Tafeln 2°. M. 125.
- KITTEL, R., Zur Frage der Entstehung des Judentums, Programm zum Reformationsfeste und Rektoratswechsel. Leipzig 1918. 42 S. 8°.
- KLATZKIN, J., Probleme des modernen Judentums. Berlin, Jüdischer Verlag, 1918. 193 S. 8°. M. 9.

- KLEIN, O., Gedanken zur Mission des Judentums im Lichte kulturhistorischer und wirtschaftsgeschichtlicher Tatsachen. Prag, Verlag der Lese- und Redehalle jüdischer Hochschüler, 1917. 10 S. 8°.
- -, -, Stellung und Aufgaben des Judentums unter den Völkern. Mannheim, Schriftenvertrieb der Mannheimer Stadtmission, [Durch H. G. Wallman, Leipzig], 1919. 30 S. 8°. M. 0,5°)
- KOL, H. H. van, Die Zukunft des jüdischen Volkes. Wien, R. Löwit, 1919. 67 S. 80. M. 2,50.
- KOENIG, E., Das Obergutachten im Gotteslästerungsprozess Fritsch beleuchtet. Dresden, Ader u. Borel, 1918. 66 S. 8°. M. 2.
- -, -, Die Genesis eingeleitet, übersetzt und erklärt. Gütersloh, C. Bertelsmann, 1919. VIII, 784 S. 8. M. 25.
- KRAUSS, S., Zur Orgelfrage. Wien, Verlag des Wiener j\u00fcdischen Organisationskomitees. In Kommission bei R. L\u00fcwit Verlag, 1919. 32 S. 80.
- -, -, Die Krise der Wiener Judenschaft. Wien, Druck der Oesterreichischen Zeitungs- u. Druckerei-Aktien-Geselschaft, 1919. 16 S. 8°. M. 2.
- LAND und Arbeit. Zum zehnjährigen Jubiläum der zionistischen Arbeiterorganisation Hapoel Hazair. 2. Auflage. Berlin, Verlag: Hapoël Hazair, 1918. 55 S. 8°. M. 2.

MAI

MON

MOU

- LANDERSDORFER, S, Der Βάολ τετράμορφος und die Kerube des Ezechiel. (= Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums. Im Auftrage und mit Unterstützung der Görresgesellschaft herausgegeben von E. Drerup, H. Grimme, u. Joh. P. Kirsch. 9. Bd. 3. Heft). Paderborn, F. Schöningh, 1918. VIII, 68 S. 8°. M. 4,60 u. 20°/₀ T.
- LANGE, B., Juden, Welkrieg, Revolution. Essen-Ruhr, II. Kreuder, 1919. 24 S. 8. M. 0,60.
- LEIDENSGESCHICHTE, Aus der, der Lemberger Juden, gesammelt und Bild von W. Taubert. [Frankfurt a. M. 1919]. 16 S. 8.
- LEMM, A., Der Weg der Deutschjuden. Eine Skizzierung. Leipzig, o. J., Der Neue Geist Verlag, [1919]. 52 S. 8°. M. 1,20.
- LEO, R., Das Ostjudenproblem und Palästina. (= Pro Palästina. Schriften des Deutschen Kommitees zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung. 6). Berlin, Deutsches Komitee zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung, 1919. 40 S. 8°.

kultur-

Prag.

n Völ-

Stadt-

ien, R.

M. 2

lischen

erlag,

k der

cerube

r des

18, U.

ender,

S. 8º.

1,20,

istina.

mi'ee

S. 8°,

- LEVERTOFF, P., Die religiöse Denkweise d. Chassidim. Nach den Quellen dargestellt. (= Arbeiten zur Missionswissenschaft. Königlich sächsische Forschungsinstitute in Leipzig, Forschungsinstitut für vergleichende Religionsgeschichte. (Neutestamentliche Abteilung) 1.) Leipzig, J. C. Hinrichs, 1918. IV, 164 S. 8°. M. 6,50.
- LICHTHEIM, R., Der Aufbau des jüdischen Palästina Berlin, Jüdischer Verlag, 1919. 37 S. 8°. M. 0,70.
- LIEBHABERBIBLIOTHEK, Jüdische, 2. Bd.: Proverbia judaeorum erotica et turpia. Jüdische Sprichwörter erotischen und rustikalen Inhalts. Als Manuskript gedruckt. Wien, R. Löwit, 1918. 70 S. 8°. M. 25.
- LIEK, W., Der Anteil des Judentums am Zusammenbruche Deutschlands. München o. J, J. F. Lehmanns Verlag, [1919]. 15 S. 8°. M. 0,5°.

Flugblatt aus der Monatsschrift: Deutschlands Erneuerung.

- MAHENDRA PRATAP. Juden. Für jeden Freund der Menschheit. (Uebersetzung). [Leipzig], Albin Bergmann, [1919]. 32 S. 8°. M. 0,40.
- MARX, K., Zur Judenfrage. Herausgegeben und eingeleitet von Stefan *Grossmann*. 1.-5. Tausend. Berlin, Ernst Rowohlt Verlag, 1919. 49 S. 8°.
- MARYLSKI, A. v., Geschichte der Judenfrage in Polen. Deutsche Ausgabe besorgt von J. T. J. Berlin, Drucker: J. S. Preuss-Verlag Dr. Wedekind u. Co., 1918, 178 S. 80. M. 4.
- MEINHOLD, J., Einführung in das alte Testament. Geschichte, Literatur und Religion Israe's. 1. Hälfte. (= Sammlung Töpelmann. 1. Gruppe: Die Theologie im Abriss. 1. Bd) Giessen, A. Töpelmann, 1919. 176 S. 8°. M. 5.
- MEISTER, W., Judas Schuldbuch. Eine deutsche Abrechnung. Hrsg. vom deutschen Schutz- und Trutz-Bund "Deutschland den Deutschen". München, Deutscher Volks-Verlag, 1919. 159 S. 8°. M. 5.
- MONTEFIORE, Claude G.: The place of judaism among the religions of the world. London, Lindsey Press, 1918. 1 s 6 d.
- MOULTON, R. G., The Bible at a single view. With an appendix How to read the Bible. New York, Macmillan, 1918. 8°. Doll. 1.

- NEUBILDUNGEN, Die parteipolitischen, in Deutschland und die Juden. Stenographischer Bericht über einen Erörterungsabend des Verbandes der jüdischen Jugendvereine Deutschlands und seiner Berliner Ortsgruppe, des jüdischen Jugendbundes, Berlin E. V. am 18. Dez. 1918 zu Berlin. Herausg vom Verband d. jüd. Jugendvereine Deutschlands. Berlin, L. Lamm, 1919. 40 S. 8°. M. 2.
- NEUMANN, F., Welchen Standpunkt soll der Jude im Interesse des Gesamtjudentums einnehmen? (= Flugschrift. Hrsg. vom Komitee für Aufrechterhaltung jüdischer Neutralität. Nr. 3). Zürich, Wallach, 1918. 12 S. 8°. Fr. (30.
- NIEMOJEWSKI, A., Prawa Zydowskie o gojach. Warschau 1918. 16 S. 8.

["Das jüdische Recht über die Gojim". Ein Pamphlet des bekannten polnischen Radau-Antisemiten]

- ONSSIG, A., Zur Lösung des Palästina-Problems. Vorschläge für die Friedens-Konferenz und den Völkerbund. Wien u. Berlin, R. Löwit Verlag, 1919. 29 S. 8°. M. 1.
- PALAESTINAJAHRBUCH des deutschen evangelischen Instituts für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes zu Jerusalem. Im Aufrage des Stiftungsvorstandes herausgegeben von Gustaf Dalman. 14. Jahrgang (1918). Mit 7 Bildertafeln und 13 Notenbeispielen. Berlin, E. S. Mittler u. Sohn, 1919-1V, 134 S. 8°. M. 5,75.
- PINKUS, L. F., Vor der Gründung des Judenstaates. Zürich, Druck und Verlag Art. Institut Orell Füssli, 1918. 62 S. 8".
- POZNANSKI, S., Eine neue Hypothese über die Entstehung des Kol Nidre. Wien, Druck L. Beck u. Sohn, 1918. 42 S. 8". Sonderabdruck aus: "Dr. Blochs Oesterreichische Wochenschrift." Jahrg. XXXV, Nr. 18-19.
- PRAETORIUS, F, Bemerkungen zum Buche Hosea. Berlin, Reuther u. Reichard, 1918. V, 106 S. 8°. M. 6.
- PRESSE, Neue Jüdische. Frankfurter israelitisches Familienblatt.

 Herausgeber: Saly Geis. 17. Jahrgang 1919. 52 Nummern.

 (Nr. 1. 8 S.) 38 x 28 cm. Frankfurt a. M. (Langestrasse 7)

 Expedition. Vierteljr. M. 1,80. Einzelnummer M. 0,15.
- PUBLICATIONS of the American Jewish Historical Society. Number 26. Baltimore, The Lord Baltimore Press, 1918. XXXIX, 362 S. 8°. Doll. 3,25.

RAPPAPORT, M., Sozialismus, Revolution und Judenfrage. Leipzig, Wien, Tal u. Co., 1919. 58 S. 8°. M. 1,85.

und die

ids und

g vom

nteresse

Nr. 3).

des be-

a von

, Druck

ung des

S. S".

nschrift."

Reuther

ienblatt.

immeru.

(asso 7)

Number

XXXIX,

- RELIGIONS-JUDENTUM. Von . . . Chemnitz, Druck von J. C. F. Pickenhahn u. Sohn, 1919. 39 S. 8°. M. 1.
- RIDGLEY, F. H., Jewish ethical Idealism. (Library of religious thought.) Boston, Badger, 1919. 8°. Doll. 1.
- ROSENFELD, M, Die polnische Judenfrage. Problem mit Lösung. Wien, R. Löwit, 1918. 268 S. 8°. M. 8.
- -, -, Die Zukunst Palästinas. Soziale Steintaseln. Wieu, R. Löwit, 1919. 15 S. 8º. M. 0,50.
- RUPPIN, A., Die Juden der Gegenwart. Eine sozialwissenschaftliche Studie. 3. unveränderte Auflage. [Manuldr.] Berlin. Jüdischer Verlag, 1918. VIII, 309 S. 8". M. 6.
- SCHAEFFER, E., Diei Hauptprobleme in der Auseinandersetzung zwischen Judentum und Christentum. (= Christentum und Judentum. Zwarglose Hefte zur Einführung der Christen in das Verständnis ihrer wechselseitigen Beziehungen. Herausgegeben im Auftrage der Gesellschaft zur Beförderung des Christentums unter den Juden in Berlin von E. Schaeffer.

 1. Serie: Religions- und Sittenlehre der Juden. 1. Helt.) Gütersloh, C. Bertelsmann, 1919. 68 S. 8°. M. 2,16.
- SCHIFF, H., Schief-Levinche mit seiner Kalle oder Polnische Wirtschaft. Ein komischer Roman. Nebst einer empfehlenden Erklärung von Heinrich Heine. 2. Auflage. Mit einem Vorwort des Verlages, einem offenen Briefe des Verfassers an Heine und seiner Vorrede als Nachwort. Hamburg, Berlin, Hoffmann u. Campe Verlag, 1919. 252 S. 8°. M. 7.
- SCHWAB, H., Orthodoxie und Zionismus. Ein Wort zu den Geisteskämpfen der Gegenwart. Zürich, Arzenu. Verlag der Agudas Jisroel-Jugend Organisation, o. J. [1919]. 14 S. 8°. M. 1.
- SELLIN, E., Das Problem des Hiobbuches. Viortrag gehalten au dem theologischen Lehrkursus für Feldgeistliche in Riga am 13, 111. 1918. Leipzig, Λ. Deichertsche Verlagshandlung, 1919. 74 S. 8°. M. 2,4°.
- SIMONSOHN, E., Die jüdische Volksgemeinde. Berlin, Jüdischer Verlag, 1919. 30 S. 8°. M. 0,60.

- SINGER, I., Das verschlossene Buch. Jüdische Märchen. Mit Nachwort von Max Brod und vier Textbildern von Agathe Löwe. Wien und Berlin, R. Löwit Verlag, 1918. 95 S. 8°. M. 5.
- SODEN, H. Frhr. v., Palästina und seine Geschichte. 6 volkstümliche Vorträge 4. durchgesehene Auflage. 15.–19. Tausend. Mit 1 Plan von Jerusalem und 3 Ansichten des Heiligen Landes. (= Aus Natur u. Geisteswelt. 6. Bd.) Leipzig, B. G. Teubner, 1918. 115 S. 8°. M. 1,60 u. 40°/0.
- SOKOLOW, N., History of Zionism, 1600-1918. With an introduction by A. J. Balfour. Selected and arranged by Israel Solomons in 2 vol. 1. London, Longmans, 1919. 365 S. 8°. 21 s.
- SONDHEIMER, H., Geschichtlicher Religionsunterricht. 2. Abt.:
 Jüdisch-geschichtlicher Religionsuntericht. 21 u 22. Auflage.
 Lahr, M. Schauenburg, 1919. VI, 95 S. mit 1 eingedruckten
 Karte, 8°. M. 1.
- SPECTATOR, Stronnictwa zydowskie w Krolestwie Polskiem. [Die jüd. Parteien in Polen.] Pietrkow, Wiadomosci Polskie, 1918. 51 S. 80
- SPENDE, Literarische, für jüdische Kriegsteilnehmer. Im Auftrage des Jüd. Jugend-Vereins Essen herausgegeben von S. Samuel. Mit Beiträgen namhafter Autoren, u. a. von Julius Bab, M. Brann, Ludwig Geiger, Jacob Guttmann, Ludwig Fulda, Jacob Loewenberg, Dr. Jacob, Ernst Marcus, Berta Pappenheim, Reichsminister Professor Dr. Preuss, Dr. Rieger, Dr. Seligmann, Dr. Wilde. Essen (Ruhr), Druck von Fredebeul u Koenen, 1919. 55 S. 4°.
- STAERK, W., Die Entstehung des Alten Testamentes. 2. umgearbeitete Auflage Neudruck. (= Sammlung Göselen. 272.) Berlin, G. J. Gösehen, 1918, 144 S. 8°. M 1,25 u. 30°/₀ T.
- STRAUSS, E., Judentum und Zionismus. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1919. 42 S. 8°.

UCKE

- THEILHABER, F. A., Jüdische Flieger im Kriege, ein Blatt der Erinnerung. Berlin, Louis Lamm, 1919. 52 S. 8°. M. 2,75.
- THILO, M., Die Chronologie des Alten Testamentes. Mit 4 graphischen Tafeln. Ev.-theol. Diss Münster 1918. 36 S. u. 4 Tab. 4°.

THILO, M., In welchem Jahre geschah die sogenannte syrischefraemitische Invasion und wann bestieg Hiskia den Thron? Beilage zur "Chronologie des alten Testamentes". Mit 1 Tafel im Text Barmen, Hugo Kleins Verlag, 1918. 24 S. 8". M. 1,20.

gathe

S. 89.

d. Mit

andes. ubner,

S. 8".

ickten

. Die

1918.

firage

muel. b, M.

heim,

um-

25 u.

, J.

t der

gra-

11. 4

- THOMSEN, P., Das Alte Testament. Seine Entstehung und seine Geschichte. (= Aus Natur- u. Geisteswelt. 609. Bd.) Leipzig, B. G. Teubner, 1918. 126 S. 8°. M. 1,60 u. 40°/0 T.
- TORCZYNER, H., Die Entstehung d. semit. Sprachtypus. Ein Beitrag z. Problem d. Entstehung d. Sprache. 1. Bd. Wien, R. Löwit, 1916. XXIII, 300 S. 8°. M. 12,50.
- TSCHERNOWITZ, Ch., Die Entstehung des Schulchan-Aruch.
 Beitrag z. Festlegung d. Halacha. Bern, Akadem. Buchh.
 v. Max Drechsel, 1915. III, 79 S. 8°. M. 2,40.
- TRENNUNG, Die, von Staat und Kirche und das Jadentum. Stenographischer Bericht über einen Erörterungsabend des Verbandes der jüdischen Jugendvereine Deutschlands und seiner Berliner Ortsgruppe, des Jüdischen Jugendbundes Berlin E. V. am 22. Januar 1919 zu Berlin, Herausgegeben vom Verband der jüdischen Jugendvereine Deutschlands. Berlin, Hermann Schmidt's Buch- und Kunstdruckerei G. m. b. H, 1919. 51 S. 8°. M. 2,10.
- TRIETSCH, D., Palästina und die Juden. Tatsachen und Zilfern mit 8 Kartenskizzen und graphischen Darstellungen. (= Pro Palästina, Schriften des Deutschen Komitees zur Förderung der jüdischen Palästina-Siedlung. 7. 8.) Berlin, Deutsches Komitee zur Förderung der jüdischen Palästinasiedlung, 1919. 63 S. 8°.
- TUCH, E, Wesen und Ziele der Arbeits-Gemeinschaft der jüdischen Jugendvereine Hamburg. Vortrag gehalten . . . auf der Chanukkahfeier der Arbeits-Gemeinschaft der jüdischen Jugendvereine Hamburgs am 16. Dezember 1917. 2. Tewes 5678. Hamburg, Druck von Deutschländer u. Co. Nachf., [1917]. 8 S. 8°.
- UCKELEY, A., und RICHTER, W., Die Bibel und der moderne Mensch. Eine Einführung in das Verständnis der Heiligen Schrift Potsdam, Stiftungsverlag, 1919. 80 S. 8°. M. 3,30.
- VENETIANER, L., Asaf Judaeus, d. älteste med. Schriftsteller in hebr. Sprache. 1. Tl. (= 38 Jahresbericht d. Landesrabbiner-Schule in Budapest f. d. Schuljahr 1914-15). Strassburg, K. J. Trübner, 1916. V, 60 S. 8°. M. 1.

- VINCENZ-LIED, Das. Nach dem von Rektor J. J. Schudt in seinen "Jüdischen Merkwürdigkeiten" (Frankfurt und Leipzig 1714) aufgezeichneten "Vintz Hanss-Lied" metrisch ins Hochdeutsche übertragen von J. B. Levy. Mit 2 Bildern, (Tafel) u. e. Notenbeilage. 2. verb. Aufl. Berlin, L. Lamm, 1916. 33 S. 8°. M. 1,20.
- WACHSTEIN, B., Gottlieb Saphirs Testament. Wien 1918. 8 S. 8°. [Sonderabdruck aus dem "Archiv für jüdische Familienforschung, Kunstgeschichte und Museumswesen", II. Jahrgang, Heft 4-6].
- WECHSLER, B., Mein Weissbuch über den Weltkrieg. Messianischer Zionismus. (1. Tl.) Frankfurt a. M., F. B. Auffarth, 1919. 96 S. 8°. M. 2,50.
- WEINER-ODENHEIMER, P., Die Berufe der Juden in Bayern-Herausgegeben vom Verein für die Statistik der Juden in München. (= Veröffentlichungen des Büro für die Statistik der Juden, Berlin, 10. Heft.) Berlin, Max Schildberger, 1918-131 S. 8°. M, 5,20.
- WELLHAUSEN, J., Israelitische und jüdische Geschichte 7.
 Ausgabe (Anastatischer Nachdruck.) Berlin, Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, [1914]. 1919. 372 S. 8°, M. 15.
- WINGATE, A., Palästine, Mesopotamia and the Jews. The spiritual side of history with a synapsis of the war. London, Holness, 1919. 290 S. 8. 5 s.
- WOLF, L, Notes on the diplomatic history of the Jewish question. With texts of protocols, treaty stipulations and other public acts and official documents. London, Spottiswoode and Ballantyne, 1919. 8°. 10 s. 6 d.
- WORTE des Friedens u. d. Wahrheit. Ansprache d israel. Gemeindevorstandes zu Offenbach a. M. an seine Gemeindemitglieder üb. dessen Anordngn. u. Einrichtgn. seit 1821 bis auf d. Gegenwart. Offenbach a. M. (Anastat. Neudruck hrsg. v. Guggenheim.) Offenbach o. J. [1915]. (Berlin, L. Lamm) 42 S. 8°. M. 1.
- YEARBOOK, Central conference of American rabbis 26. annual. convention. June 29— July 6 1915. Charlevoix, Michigan, Vol. 25. Edited by Isaac E. Marcuson. Charlevoix, Michigan, 1915. 461 S. 8°.
- ZALEWSKI, St. v., Die Judenfrage im Königreich Polen. (= Polnische Fragen. 5). M. Gladbach, Volksvereins-Druckerei, [1917]. 16 S. 8°.

chudt in Leipzig

s Hoch-

8 8.8%

orschung,

Bayern.

uden in

r. 1918.

hte 7.

M. 15.

Holness,

juestien,

r public

Ballan-

ael Ge-

indemit-

821 bis

lek hrsg. Lamm)

annual. Michigan, Michi-

ruckerei,

- ZANGWILL, I., Das Nationalitätenprinzip. Einzigberechtigte Uebertragung aus dem Englischen von Hermynia von Zur Mühlen. Zürich, Internationaler Vorlag, 1919. 39 S. 8°. M. 1,20.
- ZEMACH, S., Jüdische Bauern. Geschichten aus dem neuen Palästina. Wien u. Berlin, R. Löwit Verlag, 1919. 188 S. 8°. M. 6.
- ZIMMER, K., Präparation zu den kleinen Propheten mit der nötigen deutschen Uebersetzung und dem Verständnis des Textes erleichternden Anmerkungen. 1. Tl.: Die Propheten Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona. 2. Auflage. Leipzig, F. Hirt u. Sohn, 1919. IV, 90 S. 8°. M. 2,40 u. 30°/o.
- ZUCKERMNN, M., Zur Verwaltungsgeschichte des Hannoverschen Landrabbinats. [In: Jahresbericht über die Religionsschulen 1 u. 11 der Synagogen-Gemeinde und über den jüdischen Religionsunterricht an den königlichen und städtischen höheren Knabenschulen zu Hannover.] Hannover, Wilh. Riemscheider, 1910. 24 S. 8°.
- -, —, Kollektanea zur Geschichte der Juden im Hannoverland. 1-3. [In: Jahresbericht über die Religions-Schulen I u. II der Synagogen-Gemeinde und über den jüdischen Religionsunterricht an den königlichen und städtischen höheren Knaben-, Mädchen- u. Stadttöchter Schulen zu Hannover.] Hannover, Wilh Riemschneider, 1912-1915. 1=S. 5-51. 2=S. 3-15. 3=S. 3-19. 8°.
- ZURI, J. S., Rabbi Jochanan, der erste Amoräer Galiläas. Berlin, M. Poppelauer, 1918, 176 S. 8°. M. 6.

II. ABTEILUNG.

Ein unbekannter karäischer Gelegenheitsdruck.

ko

wa

ist

des

6 8

des

mit

121

dāc

אדם

zeic

Tat

8. V.

Gebe

Von Samuel Poznanski.

Ausser Werken von karäischen Autoren, die von ihnen selbst oder von ihren Glaubensgenossen zum Druck befördert worden sind, und über die ich demnächst ausführlich zu handeln gedenke, existieren noch verschiedene Gelegenheits- und Einblattdrucke, Flugblätter u. dgl. Manche solcher Drucke sind, soweit sie mir vorgelegen haben, von mir an verschiedenen Orten beschrieben worden. Hier will ich über einen bisher unbekannten karäischen Gelegenheitsdruck berichten, der im Besitz von Prof. Dr. Porges ist und dessen äussere Beschreibung ich dem Besitzer verdanke.

Dieser Druck besteht aus vier Quartblättern. Bl. 1a beginnt:

כתב עדות

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו כי ביום כ"ה לחדש חמוז ש' תר"א לאלף הישש' הקרישו ס"ת החברים המבורכים כ"מ' יצחק ההגון הגהדר ב"כ"מ' ס"גאן הווג"פ") בורו זצלי וכמ' יעקב ההגון הנהדר ב"כמ' אכרהם הגבאי אוצן זצילי וכמ' משה הגבאי הנהדר ב"כמ' יהודה הזונ"ם ספק זצלי וכ"מ' אהרן הבחור הנחמד ב"כ"מ' יהודה הזונ"ם ספק זצלי

worauf dann 18 Zeilen in lateinischer Sprache folgen, die auf Zeile 19 mit der Unterschrift חכם שמחה ירוי בכאווין ניינ schliesst.

Die vier Karäer, welche die Tora-Rolle gewidmet haben, sind auch anderweitig bekannt und scheinen Notabeln ihrer Gemeinden gewesen zu sein. Isak b. Sinan Boro") pränumerirte in Perekop (tatar. Ur אור) 1831 das יכר הב mit tatar. Bearbeitung ed. Konstantinopel 1841, die tatar. Bibelübersetzung ed. Eupatoria u. 1847 Aron b. Elias אין היים ed. Eupatoria. Jacob b. Abraham Oschan pränumerieite in Eupatoria 1841 die genannte tatarische

¹⁾ Die kar. Literatur der letzten 30 Jahre, nr. 33, 34, 38, 39; Revue Orientale (Kélebi kemele) 1912, p. 42, nr. 4, u. p. 43, nr. 9.

²⁾ הזקן ונשוא פנים. 3) So punktieri, aber eigentlich lautet dieser auch sonst unzutreffende

Familiennamen Boru, was lateinisch bedeutet.

4) Ueber die Wichtigkeit der an der Spitze vieler moderner karäischer Drucke enthaltenen Pränumeranten-Verzeichnisse für die Kenntnis karäischer Vor- und Familiennamen, sowie karäischer Familienverhältnisse, besonders in der Krim und Südrussland, s. MGWJ 1916, 151, n. 1.

Bibelübersetzung. Mose b. Jehuda Sapak war Vorsteher in Perekop, pränumerierte 1838 Firkowitschs מסה ומריכה, 1841 die tatar. Bibelübersetzung, 1847 das gen. עץ חיים und starb vor 1857, wie aus dem Pränum.-Verzeichnis von Sultanskis חקה מתח zu ersehen ist. Aron b. Jehuda Sapak, wohl ein Bruder des Vorhergehenden, war ebenfalls Vorsteher in Perekop und pränumerierte ebenfalls 18 8 das מסה ומריכה und 1841 die tatar. Bibelübersetzung und ausserdem noch 1857 das gen. חקות החם, jund 1867 Aron b. Elias ed. Eupatoria, Simeha Babewitsch endlich (1790-1855) ist der bekannte Führer der Krimsehen Karäer in der ersten Hälfte des XIX. Jahrh.1) Da nun drei von den vier Spendern in Perekop gelebt haben, so haben sie wohl die Tora-Rolle der kar. Gemeinde dieser Stadt geschenkt.

selbst

n sind

e, exi-

ir vor-

orden.1)

elegen-

ist und

eginnt:

ie aut

er Ge-

ing ed.

oria U.

braham

arische

Revue

reffende

räischer aischer sonders

Bl. 1b beginnt mit einem Gedicht von Isak Kohen, das aus 6 sechszeiligen Strophen besteht und das Akrostichon יצחק כהן hat, dessen Anfang ישפר שיחי שת במוחות חכמה ודעת פליאה lautet. Die "שיר להרב ר' יצחק כהן החכם המחבר וכוי בננון כל :Ueberschrift lautet ישרון יאסירון (2 ישרון יאסירון). Der punktierte Text auf S. 2a Z. 14 beginnt mit den Worten : ככתוב ושמתי את הצולעה ושארית הנהלאה לגוי עצום ומלך ה עליהם ונר . Isak Kohen ist wohl Isak b. Mordechaj Kohen aus Nikolajew in Südrussland, der in dem Pränum.-Verzeichnis von Josef Sapaks גרש ירחים (Odessa 1871) als החכם הכולל נהתוכן המפואר und in der Ge- האדיר האדיר המנהיג הגדול השוע והגריב ריש מתיבתא dächtnisliste im Gebetbuch ed. Wilna 1890 als יצחק כהן הראש betitelt wird. Im Gebetbuch ed. Wilna 1868 S. 168 ist von ihm ein Bittgedicht um Regen, beginnend יודע enthalten. Wenn er schon 1841 als Gelehrter bezeichnet wird, so muss er tald nach 1871 gestorben sein. In der Tat finden wir ihn nur noch 1872 unter den Pränumeranten von Isak b. Salomos אור הלכנה ed. Zitomir (und pränumeriert er 1867 das אדרת אליהו und 1871 בתר תורה ed. Odessa).3)

i) S. über ihn zuletzt meinen Artikel in der jüd.-russ. Enzyklopädie, s. v. (III, 628), dann noch meine Babyl. Geonim 134 u. ZfHB XIX.

²⁾ Es ist dies ein Pijut von Kaleb Afendopolo für משמעו עצרת, s. kar. Gebetbuch ed. Wien II, 130; ed. Wilna II, 223.

3) Ein anderer Isak Kohen, Lehrer in Eupatoria, ist Verfasser einer Schrift u. d. T. איש קרם, den Inhalt des איש קרם in Fragen und Antworten

Bl. 3 a ist leer. Bl. 3b enthält ein aus 10 sechszeillgen Strophen bestehendes Gedicht mit der Ueberschrift שיר להרב ר אליהו אליהו בן יפת נאבן und dem Akrostichon החי החזן המלמד רופא לנגון נאה. Der Anfang lautet : אל בשימו ארני עולם | בהציבו עמים ונבולם | אז בחכמה עישה כלם: | להודיע גכורתו | על ישראל גאותו | כי מימינו אש דת למו (ש ist der Schlussreim jedes Sechszeilers). Wenn אמן, womit die letzte Strophe beginnt, noch zum Akrostichon gehört, dann würde Elia b. Jefet zu der in der Krim sehr verbreiteten Familie Neeman gehören, die ihren Ursprung auf Josef b. Baruch השר הנאמן (gest. 1797, s. Firkowitschs אכני זכרון S. 227 nr. 32) zurückführen, und sodann wurde רופא hier Arzt bedeuten. Ich glaube aber eher, dass nicht zum Akrostichon gehört und dass אנו auch hier ein Familiername ist, denn wie sollte ein Vorbeter zugleich Arzt sein. Dies umsomehr als auf dieses Gedicht auf Bl. 4 a ein anderes, punktiert und aus 16 Verszeilen bestehend (mit dem durchgehenden Schlssureim בי --) folgt, das ebenfalls die Ueberschrift שיר hat, das Akrostichon aber להרב ר אליהו החכם החון הם רופא לנגון נאה lautet hier nur בן אליהו כן (Anf. שרידי ישרון מודי אזכירה חסרי מכחר שרידי ישרון מודי

enthaltend (be and sich handschriftlich bei Samuel Pigit in Ekaterinoslaw, s. אַרָּאָרָא בּאַרָּאָר 1888, nr. 243). Von Isak b. Samuel Kohen in Konstantinopel findet sich ein Gedicht am Anfang von Numeri in d. Pentateuch mit türk Uebersetzung ed. Konst. 1832–35. Dieser besass auch ms. Berl. 226, wo seine Unterschrift mit lat. Lettern: Isaac Cohen, Constantinople [in ZfHB XIX, 87 zwischen nr. 48 u. 49 nachzutragen; auch das in nr. 41 erwähnte Ms. erbte Beracha aus dem Besitz seines Vaters Isak b. Samuel Kohen].

מתח אל היים. Die Seite schliesst mit 5 Zeilen in tatarischer כמה"ר אליהו ואחיו ממח (?) שמואל |כן ?] יפת Sprache, worin die Namen כמה"ר אליהו und שמחה יהי בכאוויין vorkommen. Bl. 4 b ist leer.

11 Vers-

שור להרב

מורת ייייי

an und

ככתוב תור

imerierte scheint bei den

Familien-

hanukka

genannte

szeillgen

שיר להרב

אליתי בן

אל בשומו

בחכמה עם

omit die

n würde

Neeman

en (gest.

ren, und

her, dass

hier em

rzt sein. anderes,

chgehenrift re hon aber אוכירה הם

noslaw, s pel findet k Ueber-

wo seine

fHB XIX,

shate Ms. o].

Der Druckort ist nicht angegeben, ist aber ohne Zweifel Eupatoria, wo 1841 die Druckerei von Mordechaj Trischkan bestanden hat.

Die schöne Magelone,

eine jüdisch-deutsche Erzählung. Von M. Schüler (Frankfurt a. M.).

Es ist längst festgestellt worden, dass die in den meisten europäischen Literaturen zu findende Erzählung von dem Grafensohn Peter von der Provence und der schönen Magelone auch im alten jüdisch-deutschen Schrifttum vorhanden ist. Aber seitdem Chr. Wolf in seiner "Bibliotheca Hebraea"1) die erste knappe bibliographische Notiz machte, ist ausser einigen diese ergänzenden Angaben Steinschneiders?) nichts Wesentliches hinzugefügt worden.3) Da die Erzählung in der deutschen Literatur so beliebt war, dass sie immer wieder neugedruckt4) und neubearbeitet5) wurde, da ferner auch die jüdisch-deutsche Bearbeitung - wie mehrfache Drucke beweisen - weit verbreitet war, dürfte es am Platze sein, dieser eine kurze Betrachtung zu widmen, zumal das Büchlein höchst selten geworden ist.

Der Catal. Bodl. zählt vier Ausgaben auf:

1) Ein schön Lied von ein Ritter aus Provinzian-Land, Siegmund ist sein Name genant, und Magdalena Tochter des Königs von England. Fürth 1698.

ים שה סיגמונד II 1364 unter dem Titel מעשה סיגמונד.

²⁾ Serapeum 1848 S. 330 u. a. Catal. Bodl. I 566.

3) Blosse Erwähnung findet die Erzählung bei Grünbaum in Winter und Wünsche "Jüd. Liter." III 532; Wiener "History of Jewish Liter." S. 42; Jüdische Literatur in Ersch und Grubers Encyclopädie II 27, 463.

4) Goedeke "Grundriss der deutschen Lit." zählt etwa 20 Augaben

aus älterer Zeit auf; sie findet sich ferner in Marbachs "Volksbücher" 1838, Simrock "Deutsche Volksbücher" 1836 ff., Schwab "Deutsche Volks- und Heldensagen" und neuerdings "Deutsche Volksbücher" v. Langewiesche 1912 vgl. auch Goethe "Dichtung u. Wahrheit" I "sie wurden wegen des grossen Abgangs mit stehenden Lettern auf das schrecklichste Löschpapier fast unleserlich gedruckt "

b) Hans Sachs "Historie von der schönen Magelone"; Ludwig Tieck "Wundersame Liebesgeschichte der schönen Magelone" u. a.

- 2) dasselbe, Prag, s. a. (nach 1704).
- 3) Historie von Ritter Siegmund und Magdalena, Offenbach 1714.

zich

Lel

Sieg

um

Tele

Kla

ande

Wier

Rein

der

altes

154

setzt

Fass Bear

einer

4) Magdalena-Lied Amsterdam? um 1700.

Das Titelblatt der mir vorliegenden Offenbacher Ausgabe hat folgenden Wortlaut:

Ein schön Historie von Riter Sigmant und Magdalene. Von einem mächtige Riter aus Florenzia¹)-land Mit Namen der schön Sigmunt war er genant In weit und breit sein Namen wol bekant Wie auch die schöne Prinzessin Magdalene reich Ihr Schönheit ist nirgend zu finden ihr gleich Sie war ein einzig Kint bei dem König aus Frankreich Wie sie sich haben an einander genomen Und sein durch Unglück von einander komen Wie sie hat tan ein Kloster bauen Als er ist wieder zu ihr komen Das Kloster zu beschauen.

Der Schluss lautet (nach Steinschneider) wie so häufig:

Nun hot das Lied ein End Dass uns Gott Moschiach send אמן סלה

oder in der Amsterdamer Ausg.:

Noch viel besser soll uns sein Wenn mir wern kommen in ארץ ישראל arein א"כר"ר.

Die Eingangsstrophen haben die übliche Form:

Got den Hern sol man loben und derzehlen seine Wunder Er hat beschaffen was is unten und oben etliches besunder Wer kan sein Sterk derzählen und sein Lob gar sagen Das er uns tut zu alle Zeit und Tagen.

Welt ihr Wunder hören und aweil stil schweigen Ich wil singen neu Mären und schöne Geschichtens anzeigen Von ein mächtigen König in Provenzialand In der ganze Welt da war er wohl bekant.

Der Inhalt folge in Kürze: Siegmund, der Sohn des Königs der Provence, hat von der schönen Magdalene, der Tochter des Königs von Frankreich, gehört. Er erlangt von seinen Eltern

¹⁾ Soll heissen Provenzia.

nach anfänglicher Weigerung die Erlaubnis, in die weite Welt zu ziehen, und erreicht den fremden Königshof. Dort findet ein Turnier zu Ehren eines fremden Ritters, Herrn Heinrich, statt.

enbach

e hat

Iltern

Da das Sigmunt hert, freiet er sich ser, Er gedacht Ich will derzu reiten und will einlegen Ehr, Da die Zeit kam, richtet er sich nit abissel Aut sein Deck und Schilt lis er machen zwei silberne [Schlissel.

Durch einen unglücklichen Zufall wird Heinrich von einem regaz besiegt. Siegmund aber wirft diesen in den Sand. Der König "schickt sein Lakai zu ihm zu erfaren wer er wär Er entfert ich bin ein armer Edelman aus Polen komen her."

Siegmund ist weiter siegreich und lenkt dadurch die Aufmerksamkeit Magdalenens auf sich. Dann wird die entstehende Liebe der beiden geschildert; Magdalenens Amme wind der Liebesbote, sie überbringt Siegmunds kostbare Ringe und vermittelt die Zusammenkunft. Die Liebenden geloben sich ewige Treue, Siegmund offenbart seine Abkunft, sie verabreden — da ihr Vater sie einem andern zu verheiraten gedenkt — die gemeinsame Flucht. Diese wird ausgeführt; Siegmund entfernt sich von der Schlafenden, um einem Raubvogel die gestohlenen Ringe abzujagen, er wird durch Seeräuber gefangen genommen und erringt dann eine einflussreiche Stellung beim Sultan in Konstantinopel. Mit der rührenden Klage der einsam im Walde verlassenen Königstochter bricht unsere fragment. Ausgabe ab. Es folgen dann — wie auch das Titelblatt andeutet — Magdalenens Wanderung nach der Provence, die Gründung eines Klosters (Spitals), Siegmunds Aufnahme in dasselbe, Wiedererkennen und Vereinigung der Liebenden.

Die wohl erst gegen Ende des 17. Jahrhunderts entstandene Erzählung ist im Knittelvers in Strophenform abgefasst; das Fragment enthält 120 Strophen zu vier Zeilen verschiedener Länge mit der Reimstellung aubb.

 Geistlichensprache) übersetzt, und wie Zunz nachweist, ') bedeutet das gewöhnlich die lateinische Sprache. Aber das ist durchaus nicht immer der Fall. Auf dem Titelblatt der 1798 in Fürth gedruckten "Schildbürger" findet sich z B. die Bemerkung "übersetzt aus dem Hochdeutsch (לשון גלחוו)." So ist auch hier natürlich nicht ans Lateinische zu denken.

211 €

sind

San

diev

viel

vers

der

eing

Veri

Men

mac

Trat

beis

betr

der

Köni

Engl

unse

Wie eng sich unsere Bearbeitung an das deutsche Original häl', mögen einige Zeilen beweisen:

Str. 9.: Da das Vater und Mutter herten sie waren sehr derschrecken Sein Vater sprach warum wilstu schon ziehn ein wek(n) Mir haben jo (k)ein anderen Erben denn dich alein Solt dir was geschehn müsst unser Land vor Fremden sein.

Volksbuch: Als der Graf und die Gräfin ihres Sohnes Willen vernahmen, wurden sie darüber nicht wenig traurig; doch antwortete ihm sein Vater und sprach: Peter, lieber Sohn, du weisst wohl, dass wir keinen andern Sohn haben denn dich allein, auch sonst keinen Erben denn dich . . . unsere Grafschaft und Herrschaft würde ganz verloren werden.

Str. 10,: Die Muter sprach zu ihm: lieber Sohn was geh dir ab hie Du hast aller Selkeit und hast kein Müh Die Leit die umziehn und besuchen die Welt Die müssen es schon kriegen vil Reichtum und Gelt.

Volksbuch: Liebster Sohn, dir ist es nicht vonnöten, die Welt zu suchen; denn diejenigen, die die Welt suchen, tun es um Geld und Reichtum und der Fürsten und der Herren Gnad zu erlangen.

Str. 11.: Es is kein Ferst auf der Erden, der dir gleichen kan Der hat also wohl Lust und Berum bei jederman Auch hast ein schön Landschaft Gott sei Lob und Dank Warum wilstu nun ziehn und uns bald machen krank.

Siegmund war derschrecken da er hert ihr Mut . . .

Volksbuch: Du aber hast von Reichtum und Ehren, von Waffen und Ritterschaft, von Schönheit, Adel und Herrlichkeit solch Genügen wie ke'n Fürst der Welt. Du hast auch durch deine Tapferkeit überall einen guten Ruf erlangt; dazu sollst du Gottlob eine schöne Landschaft besitzen . . . Als Peter solchen Willen seiner Eltern vernommen hatte, ist er sehr erschrocken . . .

¹⁾ Ges. Schr. S. 181.

tet das

s nicht

uckten

is dem

ht ans

riginal

wek(n)

n sein.

Willen

h ant-

weisst

auch

ab hie

e Welt

langen.

kan

Dank

krank.

, von

t solch

deine

Willen

Nicht überall ist der Anschluss so erg wie hier. Resonders zu erwähnen sind zahlreiche bedeutende Kürzungen; so ist Siegmunds Einladung zum Gastmahle des Königs ausgelassen, die Turniere sind wesentlich verkürzt, ebenso die weitläufigen Gespräche zwischen Ritter und Amme und zwischen Amme und Prinzessin. Begreiflich ist, dass einige sich auf christlichen Glauben und Kultus beziehende Stellen wegfallen. So sehlt die Begründung der Wall der zwei silbernen Schlüssel als Wappen: "die er zur Ehr des Himmelsfürsten Sankt Peter, des Apostels, anbringen liess, denn er liebte ihn auch, dieweil er den Namen von ihm hatte." Ob der Nacherzähler vielleicht wegen dieser Bemerkung der Quellenerzählung die auftällige Verwandlung des Namens Peter in Siegmund vornahm? -Peter trifft im deutschen Volksbuche die Amme wiederholt beim Gebete in der Kirche, Siegmund begegnet ihr beim Tor. Selbstverständlich spricht er nicht vom heiligen Sakrament der Ehe, von der Himmelfahrt unseres Herin usw.

Auffallend ist, dass — im Gegensatze zu anderen jüdischdeutschen Erzählungen — hier das Moralisieren der Quelle stark eingeschränkt ist. So erteilen z. B. die Eltern dem ausziehenden jungen Helden einige gute Ratschläge. "Halt dich zu ehrber Leuden hüt dich vor bösen Gesellen, nimm mit dir Geld und Gut was dir tut gefallen." Der jüdische Nacherzähler lässt aber weg: "Hab Gott den Allmächtigen lieb vor allen Dingen, denselben diene allerwegen." Oder an anderer Stelle lässt er die Bemerkung fort; die Vernunft, die soll da regieren das Herze eines jeglichen adligen Menschen; oder er vermeidet den allgemeinen Satz: Gott der Allmächtige zeigte ihm, dass in der Welt keine Freude wäre ohne Traurigkeit. Andererseits übernimmt er:

Es is bilch (billig) der Sohn sol Vater und Mutter
[gehorsam sein
Sol tun was ihn(en) lib is mit ganzem Herzen sein.

Von sonstigen Aenderungen bemerken wir noch: Der Ritter heisst — vielleicht aus dem oben vermuteten Grunde — statt Peter Siegmund, aus Magelone ist Magdalene geworden, andere Ritternamen sind ganz weggefal en. Was die Heimat der beiden betrifft, so herrscht eine gewisse Konfusion im Jüd.-Deutschen. In der Quelle ist Magdalene die Tochter des Königs von Neapel, Peter Sohn des Grafen der Provence; daraus wird nun d.e Tochter des Königs von Frankreich, Naples wird aber als seine Haup stadt genannt. Im Fürther Druck wird sie zur Tochter des Königs von England, im Amsterdamer heisst es Spanienland. Dass das Titelblatt unserer Ausgabe dazu noch aus Provenzia Florenzia macht, ist

schon erwähnt worden. Bemerkenswert scheint mir noch folgende Abweichung zu sein: Im Deutschen Volksbuch hält Peter seine Abkunft und seinen Namen streng geheim; es fehlt dafür aber jeder Grund. Es ist das allerdings in Ritterromanen nichts Ungewöhnliches; der "schöne Unbekannte" ist eine nicht seltene Erscheinung. Der jüdische Nacherzähler aber nahm Anstoss an dieser unmotivierten Verheimlichung des Namens und der Herkunft. Zweimal berichtet er daher, dass Siegmunds Vater in Streit mit Magdalenens Vater gelegen habe — wovon in der Quelle nirgends gesprochen wird.

Interessantes altes deutsches Sprachgut, sprichwörtliche Redensarten, volkstümliche Wendungen sind wenig vorhanden. Es fallen auf: Fingerleinneben Ring, berum=Berümtheit, entwachen=erwachen, enfern=antworten, verzeten=verstreuen, trehren=Tränen, heftel=Spange.

sind

Seit

die

Stac

scha

etwi

ich

ich

eine

wird

כיעית

sprie

Wähl

שמיש

Gewi

Als Kuriosität sei verzeichnet, dass sich zwei italienische Wörter regaz=ragazzo Bursche — so wird der im Turnier besiegte Gegner genannt — und patron=patrone Schiffsherr finden. Vielleicht darf man annehmen, dass hier ein Einfluss des verbreiteten jüdisch-deutschen, auf italienische Quelle zurückgehenden Bovobuches!) vorliegt, das manche Achnlichkeiten in den Schicksalen des Helden (vor allem Verkauf durch Sceräuber an heidnische Fürsten) mit unserer Erzählung hat, und wo sich dieselben italienischen Wörter — neben anderen — finden. Ueberdies begegnen wir auch einigen hebräischen Wörtern wie p = Meer, zurücklichen zur dem bekannten volktümlichen "benschen":

- Ich lob Gott dass ich hab gefunden ein Menschen Den Gott hat mit aller Selkeit tun benschen.

Diese Ausdrücke bilden neben wenigen Worten der Einleitung und des Schlusses das einzige jüdische Element der Erzählung. Trotzdem ist diese zeitweilig eines der beliebtesten Erzeugnisso dieser Gattung der jüdisch-deutschen Literatur gewesen — wie durch die wiederholte Drucklegung bewiesen wird. Wenn sie auch nicht in dem Masse von literarischem Interesse ist wie etwa der Artushof²) oder das Bovobuch, so verdient sie doch Beachtung als eine der Fäden, die von der Weltliteratur zum Ghetto hinlaufen.

Zeitschrift für hebr. Bibl. 1917. S. 83 ff.
 Zeitschrift für hebr. Bibl. 1904. S. 171 ff.

Ein Bruchstück aus einer Tosafoth-Hs.

Von S. L. ndauer.

Unter einigen Pergament-Fragmenten der Badischen Landes-Bibliothek in Karlsruhe befindet sich ein Doppelblatt in hebräischer Kursivschrift, 25×21 ctm. gross, wohl aus dem XV. Jahrhundert, das die Signatur U. H. 33 trägt. Es sind die beiden äusseren Blätter eine Lage, die leider mitten durchgerissen sind, so dass 1-2 Zeilen verloren gingen. Jedes Blatt besteht aus 2 Kolumnen, von Blatt 2 ist die Hälfte einer Kolumne der ganzen Länge nach weggeschnitten. An den Seiten und unter dem Text finden sich Nachträge und Verbesserungen, vielfach von zweiter Hand; auf eine längere Ergänzung am Fusse der Seite, wird durch das rätselhafte, aber auch sonst bekannte

Zeichen ††1) aufmerksam gemacht.

er seine

für aber

hts Un-

seltene

stoss an

lerkunft.

reit mit

nirgends

Redens-

s fallen

wachen,

lienische

besiegte

finden.

des ver-

Schick-

idnische

eberdies

schen":

nleitung

- Wio

ie auch

twa der

e doch ur zum

Wir haben darin einen Kommentar zu Traktat Erübhīn fol. 24 u. 29/30 aus der Schule der Tösäfisten. Neben Raschi werden R. Chananel, der Verfasser des Aruch, R. Tam, Raschbam u. R. Meschullam aus Narbonne genaunt. Unser gedruckter Text, in seinen zahlreichen Parallelen, schreibt die Erklärung des Letzteren dem Gelehrten-Kollegium seiner Stadt zu. Wie nicht anders zu erwarten war, ist die Verwandtschaft mit dem rezipierten Text sehr nahe, die Fassung ist etwas kürzer und darum wohl auch älter. Was ich verbessert und zur Erleichterung des Verständnisses ergänzt habe, setze ich in eckige Klammern, die Randbemerkungen der Hs. mache ich durch a. R. kenntlich. Von dem Abdruck der verstümmelten Kolumne habe ich Abstand genommen, gebe aber im Folgenden eine kurze Inhalts-Angabe. Die Diskussion über 77 (fol. 29 a) wird weiter fortgesetzt und dabei auch wie in mehreren Parallelstellen Chull. 102 a angeführt. Hierauf folgen die Stichworte בנדי עניים und בנדי עניים Bei Letzterem spricht er von der falschen LA. in Kelim XXVIII, 8 und erwähnt wie der Rasch auch Sebhächim 94/95.*)

אבל טמא מגע מדרם. פי' הקו' משום דעדין כלי הוא דחזי לתשמיש אחרינא. ולפירושו אפי' נתקנה שנייה ממא מגע מדרם. וקשה דתגן במם' כלים].

Ygl. Rabbinowicz, Variae lectiones, t. IX. Synedrin, Einleitung.
 (ass dieses Bruchstück ein Teil der Tosafot des Rabbenu Perez (cod. Neub. 2362) ist. Es ist mir jetzt nicht möglich, Gewissheit zu erlangen, da mir ausser der Oxforder Hs. keine andere bekannt ist, die jenen Kommentar enthält.] Fr.

פי כו' אחר אותה משנה דסנדל. סנדל שנפסקה אחת מאוניו כו' לא הספיק¹ לתקן הראשוני עד שנפסקה שנייה. נפסק עקיבו נימל חוממו או שנחלק לשנים מהור. משמע שהוא טהור מכלום אף ממנע הזב שהוא בא אחר כך. ועוד תניא בשב' פ' ואילו קשרים [קי"ב.] סנדל שנפכקו אזניו או תרסיותיו או שנימל הכף שלו טהור. על כן היה לי לפרש ההא דנקים ותיקנה דווק' נקט אבל לא תיקנה מהור אף ממגע מדרם כדפ'. ומיהו תימ' מאי האי דפריך התנא על משנח הסנדל אדתני נפסק' שנייה כו' [a. R.] ליפלוג וליתני בדידה]. מגופ דמתני' הוה ליה למיפרך דשבשתא היא דאמאי תניא היכא דנפסקה שנייה ונתקנה הראשונה אבל ממא מגע מדרם והא כיון דנטלו השתי' שהיו בסנדל אינו יכול ליממא מגע מדרם ניטל[ה] אלא אחת כשנימלה החיצונה. וי"ל דאין הכי נמי הוה מצי למיפרך אלא פריך דאפילו בלא ניטלה אלא אחת היה יכול לשנות מהרת מנע מדרם [וכי מהדצא הך קושיא מיתרצא נמי הך דהתם ה".

[יעור קשה מה שפי' הקו שהוא ממא מנע מררס. לפי שבשעה שתיקן את]
הראשונה שהוא עדיין ממא מדרס נוגע אז במדרס' ושיב לא באו פנים חדשות. היאך
יהיה ממא מגע מדרס והלא כיון שהיה באוחה שעה ממא מדרס אין טומאת מגע
חלה עליו עוד דהא שבע ליה מומאה. וי ל דכשתיקן הראשונה חל עליה מגע וגם
מדרס עצמו שנגע לאוין הסגדל שממא מדרס ולא שייך שבע ליה טומא כיון דהיילו
שתיהן כאחת כדמוכח בפר' הקומץ וגם הסגדל ניממא מני ממגע מדרס כמו האוין
שהרי כלי אחד הוא וכי נפסקה שנייה נשאר אותו מגע ממא מדרם שהיה בסגדל
משניתקנה [ע"ב] ראשונה. וכחולין פי' בהמה המקשה הארכתי בה.

וחם

22

77 1

שביל

ירטון

(3) 4

KTIZ

שאין בעומקן יתיר מבי סאת כלו׳ עמוקי׳ עשר[ה] ברוחב בי סאתי׳ דבעומק יי מפחי׳ בפלין מדין קרקע כדא׳ בפ״ק דשבת ברישיה [ח:] ואם היה רקק מים [וכו׳]. יו מפחי׳ בפלין מדין קרקע כדא׳ בפ״ק דשבת ברישיה [ח:] ואם היה רקק מים [וכו׳]. וכמה הוא רקק מים פחית מי׳ מפחים. וא״ת דמשמי דעומקן יתי מבי׳ כאת׳ הוו כדועים ווא כפ אפיי אין בכל המים היתירים מבי׳ סאתי׳ עמוקים עשרה אלא בי׳ סא׳ בלבד יהא אסור לטלטל בשניהן מדרבנן דא׳ חצר ונפרץ זה לזה דהכי אמי לעיל דכי מים העמוקים הוי קרפף ושאי׳ עמוקים הוי חצר ונפרץ זה לזה דהכי אמי לעיל דכי נזרע מיעוטא והוי בי׳ סא׳ אותו מקום זריעה אסור לרבנן. וע כ הא דקא׳ הכא דכי יותר מבי׳ סאת׳ דשרי מירי דמקיי עיל עיל ההוא מיעוטא בטל לגבי רובא הוי ליה נורע ברובו ואסור אפי לר׳ שמעו דא׳ לעיל ההוא מיעוטא בטל לגבי רובא הוי ליה קרפף יתר מבית סאת׳ ואסור וי״ל דהכא אתיא כר׳ שמעון דפסקי׳ כוותיה...

י) אולי צ"ל בסנדל [כמדרם (2 ms. י) אולי צ"ל בסנדל (כמדרם (1 ms. י)

 $^{^{6}}$ אחת (8 שנישמא (8 אחת (8 אחת (8 שנישמא (9 אולי צ"ל כל $^{-}$ יתירים (בכל (9 אולי צ"ל כל $^{-}$ יתירים (בכל (10 אולי צ"ל כל $^{-}$ יתירים (בכל (10

מי כיי או

מתור. מי

כשבי פי

שלו שהוו

בתור אף

ארחני נפ

למיפרך ד

במא מנק

שהיה כבו

ניםל[ה] א

פריך דאם

טיתרצא ה

דראשונה

יהיה שמא

חלה עליו

טדרס קצם

שתיהן כא

שדרי כרי

משניתקנה

יחבט יי

וכמה הוא

כורועים ד

כלכד יהא

טים העטוו

מרע שיעונ

אין בעים

תוי ליה נו

והוי ליה כ

בתורף:

במקום

ואינו כן

122

| לבריא דפירי. כרי שלן פירות גבוה עשרה ורוחב [יתר?] מבי׳ סאתי׳ לא בטלה 12 תורת דירה משם ומים הראויין לשת יה כפירות דמו החבה. ה'נ' בפיר'חי ליעכיד ליה מחיצה אגורא דנהרא. ולספי דנרי לחייא מיירי שלא היתי רחבה 13 מעשרה וסני בלחי. דבשיל 15 דיש בו דיורין כרמםי הקוי. דחויא כחצר שאורכה יתר על רחבה שנתרת בלחי. דאפי תימי לומי דלא מהני לחי לקרפף שאין בו דיורין וכמו שאמי בסי שאם על על המחיצה מו נורחי המחיצה מן גודא [a. R. יצ'ע' [a. R. יצ'ע' בי מחיצה מן גודא דנהרא ד שפחים לצד שביל דאמריי לקמן היחיק [עינ] מן התל ארבעה ועשה מחיצה הועיל וי"ל דלא היו רוצים למעט אורכו של שכיל. ומיהו לספי דגרי לחיא קשי. ושמא אי הוה עביר לחי ומשהו ברחוק די מפחיי מן הגודא לא היה מכטל מחיצה דגודא אם לא במחיצה נמור׳ שמכמלת האחרת ומהניא לשוייה דירה אים יאמרו לחי מועיל לשביל של כרפי דעלם. פי׳ בקר היכי דלוכ ליה 15 גורא דנהרא מחד גיסא, ותי א"ב כל מבוי סתום ליתסר מהאי טעמי דנוריני אמן היכא דליכא דופן אמצעית. ושמא כיון דרוב שבילין אינן פתוחין לגודא שייך מפי למיגזר. ונרי לפרי דסתם שביל אין בי דיורין, וה"פ יאטרו לחי מועיל לשכיל דעלטי היכי שאין בו דיורין והתם לא מהגי לחי כדמיכח לקמן פרי הדר גבי אין מבוי ניתר בלחי וקורה עד שיהו בתים כו' [ע"ר.]. ור יוחנן א אפי הורבה. ומוכח התם דבפתי לשביל של כרמים לא מחני. דאי בשכיל בפני עצמו מהני אעיג שלא הוקף לדירה. א"ב אמאי או . . . בלחי וקורה כשפחוח לו שביל . . . [דמנו?] דמהני |לחי לשביל ?] של כרמים. וא"ת היכי חשיב גורא דנהרא מחיצה לשביל אמאי לא חיישי שמא יעלה הים שירטין(י) כראמי בפיק [דף ה.] ורוחק רווקי לומי בים חיישיי משום דכתי ויגרש חים רפש ומים [ישעי ניו כי]. ומיהו לפי מה שפיי לעיל דגורא דנהרא גבוה י מפחי מקרקעית השביל אתי שפיר ראפי יעלה הים סירטון מימ גבוה יי מפתי מן השביל. כך יש לפרי לפי שימת הקונמי ועוד יש לפרש הך רחבה בעיז דהאי גודא דנהרא היה מעבר למים על שפת השנית ולא בסוף [עיד] השביל והיה אותה !! נידא על שפת השנית גבוה יי טפחי מן השביל ובצר השביל היה הקרקע נמוך כשפת המים שדרך שם היו הבהמות באות לשתות כרקאי אתו גמלי ושדו ליה. והויא גודא מעבר למים שפת השיי מחיצה המים 11 ולשביל. וכנו שאין המים רחכיי עשר[ה] דליכא השתי פירצה עשר[ה]. והשתי לא שייך שמא יעלה הים סירטון כיון שישפת השנית גכוה מן המים יי מפחיי דאפיי יעלה סירטון איכי מחיצה יי וה"פ ליעכיר ליה מחיצה אגודא דנהרא לשפי השיי מעבר למים הכא (?) ומטלטל בכולהו בשביל וברחבה ובמבוי ולא מטעם טינו דמ[נו]18 לא הזכיר תלשודא עד אחר כך והכא כין שהיא מחיצי לכולו מקפה לדירה כדפריי

ליעכד ליה צורת הפתח בשביל [י] של כרמים. פיי בשפת המים של צד

¹²⁾ אולי צ"ל היה רחבו יותר [הית' ובו' (18) ms. אלא דכולה [לא בשלה

מ (14) מ שורה (16) עשרה עשרה (15) עשרה מ überflüssig.

¹⁷) ומים (חמים (¹⁸) אלמים (חמים ms.

השביל ששם הוא נמוך. ולא במקום שפריץ לרחבה קא' כדפי' בקו' דא' תימצי לומ' אפיתח' [!] דשכיל כו' כדקא' בסמוך ליעכיר לחייא אפיתח' [!] דשכיל כו' דקא' אתו [!] נמלי . . . מהיצות הנודא. אע"פ שרחוק ד' טפחים כדפיי' לעיל. ועוד דלא היה מועיל שם לחי שחרי פייץ במלואו גם לרחבה ואין לחי מועיל למחיצה של י' אלא אמי אביי ליעביר ליה לחי אפיתח' דשכיל כמקום שפרוץ במלואו לרחבה פחות מיו מגו דמהגיא לשביל למלטל בתוכו שהרי דיורין היא (!] בו מהניא גמי לרחבה לשווייה מוקף לדירה. ובלא מגו לא מהני כדלעיל דהתם הויא מחיצה חוץ לשכיל ומחברת כולם. אכל הכא אין מחיצה זו אלא מפרשי בין שביל לרחבה. א"ל רבא יאמרו לחי מועיל לשביל של כרמים דעלם' כפי' הקו"

TEIX

[דף כ"ט] באורייתא לא קנים. וסביר" ליה לר' מאיר דתחומי ראוריית כראטי לקמ כפי [ל"ה:] מפני נחש פי בקו ארם של שרף הנצל. וריח פי העמוד שמתענל בראש' כמין גבעול ומתקכץ בו הזרע של כצל אותו עמוד נקרא נחש. ור"ת היניה בפי׳ רש״י כתב ידו מקום הזרע משורצץ (?) ¹⁹ מבפנים כנחש. האי שיכר מיקי ומ"מ פוסל את המקוה. אע"ג דאמי [כ]פ"ק דמכות [דף גי] דיין מזוג איני פוסל את המקוה. אפיי כשיש בו גי לוגין מים שאיבין משים דהמרא מזיגא מיקרי שאני שכר דכל עיקרו אינו אלא ממים. כדי שימוגנו ויעמוד על רביעית. משמע דכום של ברכה שעון מויג' וכן משמ' בפי המוכר פירות [ב"ב צ"ו:] [ו]כפי שלשה שאכלו [ברכ׳ נ"א.] ואין מכרכין עליו עד שיתן לתוכו מים. ותי׳ דבההי׳ (!) פירק׳ גופ׳ אטריי עשרה דברי׳ נאטרו בכוס של ברכה דצריך שיהא חי. ותירץ רש"י דחי דקא׳ היינו שיתנהו בכים [זה] דמברכין כא לאפוקי שלא ימזגני בכים זה ויתנהו בכים אחר שמכרכין כו. אבל אם מזגו אחר כך בכים 20 עצמו שמכרכין בו אין לחוש... ובברכת הארץ טווגו כראוי כדאם בפרי ג' שאכלו שמוםיף בברכת הארץ. והיינו מים ולא כמו שפי שם בקו׳ שמוסיף יין. ובערוך בפי׳ עשר פי׳ דחי היינו עד על האיין ובברכת הארץ מוזגין עליו מים מפני שהוא יין חי דקים לן בברכות נותן לתיכו מים אם הוא יין חי. דהא אם 21 מודים חכמים לר אליעזר בכים של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים עד כאן לשון ערוך. ורכי משולם מנרבונא פי' דחי דקאי

[ע"ג] [רף ל.] [ככר זו עלי אין] מערבין לו בה. ['תימא אמאי נקט בהאי לשון] נדר וכהאי [ע"ד] לשוי שבועה דבשבועה עצמה הוה ליה לפלוני בין אמי שבועה [שלא אוכל לשנועה. [מ"ד] שלא אהנה. ולקמי נמי דמפליג בין אדם אוסר עצמו באוכל [דהיינו שבועה. [a. R. לאוכל הנאסר על האדם דהיינו קינס. דבין בשבועה ובין בקונס מצי משכח תרווייהו בין אמי אכילת כיכר זו עלי קונס או הנאת כיכר זו עלי קינס. ולקמי גמי גבי רבה ורב יוסף דמצות לא ליהנות ניתנו ואין מערכין כיכר זו עלי קינס. ולקמי גמי גבי רבה ורב יוסף דמצות לא ליהנות ניתנו ואין מערכין

¹⁹) משורבץ oder משוחץ, משורבץ unverständlich.

בכוס (בכוס (בכוס (משל ms. ביוס (בכוס (ב) (בכוס (בכ

אלא לדכר מצוה משמע דלא מיתיקם מילתייהו כתנאי אלא כל חד וחד איקי כולהו תנאי כוותיה. והא רי אליעור דכסמיך דאמי ככר זו עלי אין מערכין לו כה. משום דאסירא בהנאה. וא"ב ממה נפישך כחר מילתא קאי או סכר מצות ליהנות ניתנו. או סבר מערבין לרבר הרשות ומפי רשכים דחאי דאין מערבין כככר זו עלי . [a. R. חיינו טעטא דילם אחי לאיחלופי בהקדש דעלמא ואפי פי אכילה. כיון דאם קונם גזרינן אטו הקדש משים דהוי כעין הקדש. והשתי ניהי דמפליג בין אדם האוסר עצמו במאכל למאכל הנאסר על האדם דכל איכל הנאסר על האדם הוי כעין הקדש. ואין הטעם משום איסור הנאה. וק ק הא דפריך לרב הוגא מברייתא דבסמוף. הוה ליה לשנוי דהכי קאי אימתי בומן שאי שבועה שלא אמעשנה. אבל אם עלי נעשה באומר ככר זו הקרש ואין מעיכין לו כה. וויל דלא מצי לשנויי הכי. משום דמסיים] כה לפי שאין מערבין כהקדשות. משמע דווק לא בהקדשות אכל בקונמות מערבין. תרומה אפשר דמיתשיל עלה. ולא מצי לשנויי בתרומה ביד כהן דלא מצי לאיתשולי בראמי בגדרים פי הנידר מן הירק [דף ג'ט.]. הא מדקתני בחולין משמע דווקי בחולין אבל בתרומי אפי ביד ישר לא: ולפרוש עליה ממקום אחר. כלומ׳ כיון דחוי לאפרו׳ עליה ממקום אחר שרי לערב הואיל ואיפשר להיות ראוי. ואע"ג דלרבה דאית ליה הכנה לקמן בפיר [ליח:] תחילת היום קינה עירוב. ובתחילת שבת אסור לתקן את הטבל.

השכיל ש לוטי אסיי אתו [י] ני היה טועיי אלא אמי מיי מטי ו

מיי מט לשווייה ומחברת יאטרו לח [ר

לקם כם שמתעול היניה כם ומים פוס המקיה. א הכל עיק

כרכי ני אסריי עי היינו שיי שמכרכין הארץ כ כמו שם

כמו שם ובכרכת אם הוא עליו עד הי אכים

לשון] כ שבועה עצמו ב בשבועה ביבר זו

Bibliotheca Epistolographica. Bibliographie der hebräischen Briefsteller

Von William Zeitlin.

"Schreiben thut bleiben"

Vorbemerkung: In diesem Verzeichnisse fanden nur diejnigen Schriften Aufnahme und Beschreibung die Musterbriefe für Unterrichtszwecke, als Anleitung zur Aufstellung von richtigen Familien- und Geschäftsbriefen sowie zur Förderung des reinen hebr. Briefstyls geeignet sind, sonstige aber literar- wissenschaftliche, in Briefform abgefasste, Abhandlungen wie: M. Mendelssohus אגרות מווי א אגרות שייר S. D. Lüzzattos אירות שייר, אגרות שייר J. S. Reggios אגרות ישיר, אגרות ישיר, J. S. Reggios הליפות מבתבים אגרות ישיר, עוברות ישיר, חליפות מבתבים P. Smolenskys מארות ישיר, עוברות ישיר, אגרות ישיר, J. Schors אגרות ישיר genannt, Formulare und Muster aller Art von Verträgen und Dokumenten zum rituellen und bürgerlichen Gebrauch der Juden enthaltend, sind, weil sie in den Rahmen der Epistolographie nicht recht hineinpassen, unberücksichtigt geblieben.

Es ist mir eine angenehme Pflicht Herrn Dr. Freimann für die mir während meines Aufenthaltes in Frankfurt a. M. in liebenswürdiger Weise zur Benutzung gestellten reichbaltigen Büchersamlungen meinen verbindlichsten Dank an dieser Stelle auszusprechen.

Leipzig-Schleussig im Juni 1919. Könneritzstr. 41. (Waldhaus).

Anonyma:

1. מפר אנרות שלוטים לכתוב איש ליעתו דברים נאים ושקובלים Iggarot Schelomim Musterbriefe, Exordien, Akrosticha...
Augsburg, Chaim Schwarz, 1534, kl. 8°. 31 Bl. — Vermehrte Ausgabe Basel 1603. 8°. 30 + 2 Bl. * Mit angefügten Exordien nach den Perikopen. Krakau, Nahum Meisels, s. a. [1631]. kl. 8°... Epistolarum hebraicarum Decas [ex edit, 1603] Ilebr. et Latin. per Jo. Buxtorfium patrem. Päsel 1603. 8°...

אגרות שלומים לכתוב איש לרעתו . . . במצות יעקב ב״ר אברהם מק״ק * .8º ש מ״ת (Conr. Waldkirch) מעורימש . . . באכיליאת (Versteigerungs-Catalog אחות 1904. No. 997.)

2. בריב ששעללער Brief-Steller oder פתשגן הבתב Verschiedene בריב ששעללער אלחנוך נערים מיוסר על פי דרבי הלשון והמליצה hebräische Musterbriefe mit einer jüd.-deutschen Uebersetzung.

Herausgg. vom Drucker Zebi (Hirsch) ben Meïr Baschwitz (Baswitz). Frankfurt a. O. 1789. 8°. . . . Fünfte durchaus verbesserte und vermehrte Auflage Frankfurt a. O. סובות (1792). 8°. 23 + (5) Bl. . . ibid. 1802. 8°. 20 Bl.

- 3. 10) Muster- ברי אגרת... לכתוב צהות צהות ... לכתוב במצוב במצוב
- 4. מסר ים ה נוף, כתכים שולהו ממליץ אחד חכם... לאנשים גרולים... נחוסף עוד מליצות אהרות לעניים ואכיונים וגם כל הצריך Jefeh Nof. Eine stylistische... לחקין סופרים על פי הריין והרשב"א. Sammlung von Briefen und Formeln, Dokumenten nebst Hymnen verschiedener Autoren. Venedig [1575?] kl. 4°. 46 Bl. Die Formeln allein (... ארם) Prag, Jakob Bak s. a. [1605-15?] 8°. Dieselben Briefe vermehrt unter: מולרות ארם 2 Teil. Frankfurt a. M. 1736. 12°. Steinschneider, Catal. p. 551, 1765.

eiben"

r diej -

iefe tür

gen Faen hebr.

liche, in אגרוה רם

Reggios

Gurdons חליפות ב

on auch

erträgen

r Juden

e nicht

für die

würdiger

meinen

מפ" א

3 . . .

etägten

leisels,

Decas

atrem.

1728 *

erungs-

פתשנ

לחנוך נו

etzung.

- 5. כתב אמת הנקרא בריף שטעללער פיר יונגע קינדער צו לערנען שרייבין און לעזען מאת מאיר הלוי לעטרעס* ענטהיילט אלער [Briefe hebräisch und Jargon] ארט בריף לשין הקידש אונד דייטש Verlog und Eigenthum (?) von Munk, Lemberg 1903, 12°, 40 p. *Plumpe versteckte Unterschiebung dem bekannten Schriftsteller [מאיר הלוי לעטערים]
- ל. איז החדש החדש האבי במבין שר החדש Ketab Joscher he-Chadasch. Neuer hebräischer Briefsteller, enthaltend 100 Briefe geselligen und geschäftlichen Inhalts nebst einigen poetischen Aufsätzen. Warschau, Druck von Isaak Goldmann*, 1859. 8°. 142 p. ibid. 1871. 8°.
 - *Von massgebender Seite wurde mir in Warschau versichert dass Goldmann auch der Verfasser ist!
- סבנית אגרות בחרוזית 'Lesc' on Sahab: חבנית אגרות בחרוזית Briefsteller für die Jugend. Drucker: Jeh. Löb Meisels. Krakau 1661. 166. 40 Bl. Amsterdam 1734 (?) 8°.
- לשון הכמים ולשון פז חמיב דעת שפתי ברור מללו לקטן לפי קשנו ולגדול לפי גדלו לערוך מכתב אל חבירו ולתוארו בשבחים לקטן לפי קשנו ולגדול לפי גדלו לערוך מכתב אל חבירו ולתוארו בשבחים הראוים לו בשבח המניעים לכתבים בחרוזים נאים (וגם הוספנו כמה סגולות במים בראוים לו בשברי חבמים בברי חבמים בברי חבמים בברי הבמים בברי בברי הבמים בברי בברי הבמים בברי בברי הבמים בברים בברי הבמים בברים ב

Steinschneider nach Katalog Michael verzeichnet eine Ausgabe ibid 1751. (?).

9. לשון ערומים Leschon Arumim. Briefmuster usw. [aus mit Zusätzen.] Frankfurt a. O 1691. 80. . . .

Daraus 30 Einleitungsformeln bei Josef Rakower: אלשון נקי s.l.e.a. [Prag ca. 1704?] 8°. . . Halle 1713. 8°. Bl. 32—86. (Steinschneider Catal. Bodl. p. 516.)

- לשון פז ויש בו פיז (אנרות) התחלות לפרנסי ולקציני קהלות מעקין ווייל איך האב פיל כחבים גיזעהן אוני קיינר האט מיר ניט וועלין שמעקין. ווייל איך האב פיל כחבים גיזעהן אוני קיינר האט מיר ניט וועלין שמעקין. דרום האב איך דאם ספר ווידר טון אנטפלעקן. Leschon Pas, Exordien usw. hebräisch und jüd. deutsch. Offenbach, Seligman Reis, 1716. 8°. 10 Bl.
- 12. מכתבי עברית Hebräisch jüd. deutscher Briefsteller. Lemberg 1860. 8°. 72 Bl. (Wahrscheinlich aus M. S. Neumanns מכתבי עברית excerpiert.)
- 13. Toro by Et Sofer, Exordien zu Briefen. 5 Briefmuster usw. Frankfurt a. M. 1706. 8°. . . . Steinschneider, Catal. p. 515.
- 14. עם סופר ותקוני ששרות Briefsteller und Formelbuch, Muster für Verträge usw. nebst . . קיצור מלאכת מחשבת (Rechenbüchlein) Wilna 1820. 12°.

16.

17.

Arch

18.

- 15. a. עימור סופרים Briefsteller, Briefformeln usw. Zolkiew,
 Drucker: Ahron bar Chaim David שנייל 1725. 8°. . . .

 And dem Titelblatt: מחמת שעברו רוב שנים אשר לא נדסס ברך וה
 מחמת שעברו רוב שנים אשר לא נדסס ברך וה
 Seeligmann, Catalog ינה"ל 1904 p. 111.
 - ספר עישור סופרים מעומר ומוכלל מכל ספרי דסיפרים וחברו יחדיו . היה ס כתב נבחר וס עש סופר וס לשון ערומים וס לשון נקי אשר חיבר הרב בעל מרככת המשנה * ונכלל בו רובו ככולו סדר תיקוני שמרות מספר נחלת שבעה .26 Bl .26 Bl

*Die Worte: לשון נקי sind aus אשר חיבר הרב בעל מרכבת המשנח sind aus אשר חיבר הרב בעל herübergenommen und beziehen sich nicht auf unser Buch. Catalog Lehren — de Lima 1899 No. 1962.

a. l. e. a. chneider

לשון

וויל ליך

eutsch.

מנלח

הספר הו as [16]

ber die

in aus

Venedig

1565.

ng des

latein.

ebraica

steller.

muster

elbuch, קיצור

olkiew,

1271

טפר ע

D. 777

ום לש

בכולו סר

לשון נקו

Catalog

rt.)

כ. סיר מופרים J. 23 Briefe und Exordien. If. מישור סופרים ** נדפס פעם שנית Frankfurt a. O. 1767. 8°. 40 Bl. ** Die im Buche selbst angegebene Zahl der Ausgaben ist bekanntlich nicht immer die wirkliche!

- d. מוכ וישר בום רים . . . Zolkiew מוכ וישר 1773. 12°. (24) Bl.
- e. עישור סופרים ב"ח תכנית מכתבים עם חרוזים שבראשם סופם ועל גבם מלוקש מכמה ספרים. חמשה שערים בחכמת המספר מס' מלאכת Frankfurt a. O. חקשה 1785 8º. . . . וסדר תיקוני שטרות מחשבת . . וסדר תיקוני שטרות (Catalog Lehren - de Lima 1899 No. 1962.)
- למד לכתוב צחות כלה"ק. Novydwor עיטור סופרים ללמד לכתוב צחות כלה"ק. (1791) 8°. . . .
- g. עישור סופרים . . . Frankfurt a. O. 1791. 8'. 48 BJ.
- h. אישור סופרים . . . Frankfurt a. O. י תקניא (1791—97) איניאר (1791—97) איניא 48 Bl.

Vgl. Seeligmann, Catalog ינה"ל 1904 N 1926.

- i. חמשה שערים לחכטת המספר ... ספר עיטור סופרים הנקראים פינף שפעציות וגם הוספנו נוסח ששר חוב כפי מנהג הוראדנא וגם . . . נוסח וועקסל כפי נימוס הקיסר במדינת רייסין. *חקסנ Grodno (1803) 8°. (48) Bl.
 - * Benjacob, אוצר הספרים p. 485 : Grodno מקנ"ז ?
- שם עישור סופרים מעושר . . מכל ספרי הסופרים שהברו יהדיו: k. ספר כתב נבחר, עם סופר וספר לשון ערומים ולשון נקי . . . הקיני שטרות מספר נחלת שבעה גם נתוסף כה הנוסח של הוועקסיל . . . ומחמת הכרח כחיכת ששרות כזמן הזה בלשין דייםש העתקתי כמה שטרות . . . וגם נתוסף כל החשבונות (פינף שפעציות) . . שחיבר ה״ר . . . משה אידליש מפראג. Lemberg 15 September 1844. 12°. (44) Bl.
- 16. 97 Brief- . . . ללמר נערי בני ישראל קסת . . . [קבוץ מכתבים] muster, nebst מיום הכתבים und סיום (Exordien und Clausulae). S. t. Berlin 1756 kl. 89. 24 Bl. Anhang zu Berachja ben Natronai ha-Naktan: משלי שועלים Berlin 1756.
- 17. תולדות אדם . . . לכתיב הן אנרת שלומים והן בעסקי משא ומתן . . . חלק שני הועתק מגוף הספר הנקרא ים ה נוף. חלק שני הועתק מגוף הספר הנקרא Briefsteller in 2 Teilen: Gesellige und Geschäftsbriefe nebst Formeln (Der 2 Teil ist dem Werke Jeseh Nof entlehnt) Frankfurt a. M. 1736. 126. 60 Bl.
- Archevolti (Arquevolti), Samuel ben Elchanan (gest. 1609.) 18. מעין גנים המשים אגרות אוגרות הכמה ומוסר Majan Ganim, 25 metrische Briefe und Antworten als Muster.

Venedig 1553. 8°. 46 Bl.

Bader, Gustav (Gerschon):

19. אירות לילדים Musterbriefsteller für Kinder mit Worterklärungen und Uebersetzungen in Jargon. Wilna, 1898.
120. 62 p.
Neue [stereotypierte?] Ausgabe Bobrujsk 1913. 120. 62 p.

B

0

Ne

Bawli, Hirsch Dan (צרה):

20. מליפות אגרות Chalifot Iggeroth Korrespondenz: 92 Musterbriefe geschäftlichen und geselligen Inhalts, Wilna 1866. 12°, 168 p. Warschau 1870. 12°. 154 p.

Bondi, Emanuel:

21. Wichtabe Sefat Kodesch, Hebräische Chrestomathie des "Theoretisch - praktischen Lehrbuches der hebr. Sprache" von E. B. (Praktischer Teil) Mit deutscher Uebersetzung der hebr. Ausdrücke in Fussnoten. Prag 1833. 8°. ibid 1845. 8°. 153 p. Dritte Ausgabe vermehrt und verbessert durch eine Sammlung von hebräischen Musterbriefen, Fabeln, poetischen Aufsätzen, Gedichten, Biographien, Epitaphien usw. aus den Mèassim und zeitgenössischen Hebraisten gesammelt und herausgg. von Wolf Pascheles. Prag 1857. gr. 8°. 126 + (2) p.

Buchner, (Seeb) Welf:

22 a. צחות המליצה Zachot ha- Melizah, Achzig Musterbriefe für die Jugend Prag 1805. 8°....

Busch, Isidor (Israel):

23. מבחבי עברית Ebräischer und deutscher Briefsteller: a) Regeln über den Briefstyl nach K. W. Ramler. b) מבחבי עברית Uebersetzen in beiden Sprachen von M. S, Neumann (Fünfte Auflage) [Nur 90 Briefe S. 1—88]. c) בחב יושרן Hebr. und deutsche Musterbriefe von S. J. Cohen. d) Prosaische Aufsätze von hebr. Classikern. e) Einen kleinen deutschen Briefsteller, Formulare und Kontrakte. Ein Lehr - und Muster-

buch zur Abfassung aller im menschlichen Leben vorkommenden Briefe und Aufsätze. Wien 1847, 8°. 16 + 234 + (6) p.

Buxtorfius, Jo. (pater):

Wort-1898,

62 p.

Muster-

1 1866.

bräische

ches der

eutscher

g 1833. hrt und

briefen,

en, Epî-

braisten

g 1857.

terbriefe

צהית המל

enthal-

el [336]

Chorin ha Levi

34. 8.

Regela

מכתכי עו

eumann

בתב יושר

rosaische eutschen

Muster-

- 24. Epistolarum hebraicarum Decas [Ex Iggarot Schelomim edit. 1603] Hebr. et lat. per Jo. Buxtorsium (patrem). Basiliae 1603. 80. . . .
- 25. a. Institutio epistolaris hebraica, cum epistolarum Hebraicarum familiarum Centuria [meist aus dem "Megillat Sefer" einige auch aus Iggarot Schelomim und Majan Ganim] ex quibus 50 punctis vocal animatae [60] versione Latine et notis illustratae sunt. Basiliae 1610.8°. 80 + 279 p.
 - b. —, sive de conscribendis epistolis hebraicis liber.

 Cum append. variarum epistolarum R. Maimonis et aliorum excell. Rabbinorum . . . Jo. Buxtorfii fil. Basel 1629, 8°.

 (32) + 462 p.

Chawes, Ascher:

26. האנרון I. Teil: Briefwechsel mit Freunden, Schülern und Schülerinnen aus den Jahren 1865-85. [Briefe von ihm, an und über ihn, etwa 100 NNo.] Warschau 1899. 80. 160 p.

Cohen, Schalom Jakob:

27. a. מתכיושר Ketab Joscher. Mustersammlung für deutsche und hebräische Briefe sowie für hebr. Aufsätze, Titulaturen, Aufschriften und Contracte in 3 Abteilungen. Wien 1820. 8°. 157 + (3) p. [Zum Teil aufgenommen in 1. Busch: עברית עברית Wien 1847 p. 89-136].

Neu bearbeitet:

b. מחב יושר השלם Wilna, Romm, 1858. 12°. . . ibid. 1872. 12°. . . . ibid. 1873. 12°. . . . ibid. 1896. 12°. 63 + 70 p. . . . Auch eine kleine Ausgabe:
מתב יושר ist daselbst in mehreren Auflagen erschienen.
Dieselbe Schrift u. d. Titel:

c. מתב יושר Auswahl guter hebräischer und deutscher Briefe in einem reinen und fliessenden Style in beiden Sprachen abgefasst nebst (משבה ברורה") enthalten prosaische Aufsätze und (משירי ניעם") poetische Gedichte von hebräischen Klassikern (aus den משרבים") Zum Nutzen der israelitischen Jugend, die sich einer guten Schreibart zu befleissigen

wünschen; in drei Abteilungen. Warschau 1844. 120. IV + 188 p. Neue [Titel] Ausgabe ibid 1847. 120. . . .

3

Fr

3

Fu

35

30

40

41

H 0

Dolitzky, Menachem Mendel:

- 28. הפום שבש Schebet Sofer Musterbriefsteller enthaltend 80 Freundschafts- und 80 Geschäftsbriefe [nebst zehn Briefen von Abr. Mapu, und ein langes Schreiben von P. Smolensky.] Wien 1883. 8°. 152 p.
- 29. ביב שפתים Nib Sefataim Hebräische Musterbriefe: 1) 125 geselligen Inhalts (durchweg vokalisiert) 2) 9) Geschäftsund Handelsbriefe. Wilna 1890. 8°. 176 p. ibid. (stereotypierte Ausgabe) 1892. 8°. 176 p.
- 30. Byn Ha-Et. 300 Musterbriese zu allen vorkommenden Gelegenheiten, für die Jugend in 2 Teilen bearbeitet (Erster Teil vokalisiert) Wilna 1906. 8°.
- Elasar ben Aberle ben Isaak aus Ostroh in Holischau (Mähren).
 - 31. מיקון סוסרים Tikun Suferim Briefsteller, nach einem handschriftl. Werke des Schreibers Wolf Szebreszin, nebst Anweisung zu Kontrakten, Dokumenten, usw. "חיקוני ששרות" Prag 1658. 40.
- Eliakim Melamed bar Jakob (אליקים מלמד ב"ד יעקב ש"ץ דקאמארנא)

Feigensohn, Naphtali Schraga;

33. מכחב משולש Michtab meschulasch. Еврейскій письмовникъ съ русскими и нъмецкими образцами. Hebräisch deutschrussischer Briefsteller für alle Gelegenheiten des geselligen Lebens und der Handelswelt, nebst Formularen, Verträge usw. Grösstenteils aus M. S. Neumanns עברית עברית u. A. neu bearbeitet und vermehrt. Wilna 1885. 80. . . . ibid. 1889. 80. VIII + 166 p. ibid. 1912. 80. 168 p.

Friedmann, Beer Leo (דוב אריה):

- 34. מכתבים לבני הנעורים Briefsteller für die Jugend Berditschew 1889. 12°. 79 p. Warschau. . .
- 35. II. Teil: מכתכי מסחר Handelskorrespondenz * . . . Warschau . . .

*) Aus Ch. H. Brodowskys ברם שעשועים II Teil: 200 hebr. Musterbriefe für alle Verhältnisse des Geselligen - und Geschäftslebens nebst Glossar aller im Handel gebräuchlichen Fremdwörter und Termini technici von B. L. Friedmann. Berditschew 1893. 8°. 45 p.

Friedmann, Josef:

120, IV

tend 80

Briefen

lensky.]

1) 125

schäfts-

typierte

menden

(Erster

lähren).

einem

, nebst

'חיקוני ש

(אליקים מ

ללמור לו

rdia et

ין לשון לכ

צחות, חבי

eutsch-

selligen

erträge

u. A.

, ibid.

Jugend

36. 1y 2020 Michtab Os: 1) Ortographisches Lehrbuch des Jüdisch-deutschen... 2) 43 Musterbriefe in hebräischer, jüd.-deutscher und polnischer Sprache. Für die Jugend bearbeitet. Podgorze 1902. gr. 8°. (2) + 78 p.

Frischmann, David:

37. אנרון שלם Vollständiger Briefsteller in vier Sprachen a) hebräisch von D. Frischmann, b) russisch und deutsch von A. J. Paperna (s. d.) c) polnisch von Frau Hess, nebst ביבהאלטעריא פשוטה Einfacher Buchführung (Herausgg. von F. Kantorowicz) Warschau 1911. 80. . . . ibid. 1917 80. . . .

Fuenn, Samuel Joseph:

38. סופרי ישראל Sofre Israel Sammlung von 55 Musterbriefen hebräischer Stylisten seit der Epoche Chasdai ibn Schaprut (X. Jahrh.) bis auf die neueste Zeit, chronologisch geordnet. Wilna 1871. 12°. 162 p.

Golin. Esriel Selig:

39. או המשם Mibtach Os, 90 Musterbriese für die Jugend mit zahlreichen Erläuterungen in Beispielen und einem המסטה המקומה Schlüssel zu den hebräischen und jüd.-deutschen Uebersetzungen. Warschau 1886. 80. 237 + 26 p. II. (stereotyp.) Ausgabe ibid. 1889. 80. . . .

Guenzburg, Mordechai Aron:

- 40 קרית קרית קרית *Kirjath Sefer* Sammlung von Handels- und Geselligkeitskorrespondenz als Briefsteller für die Jugend zur Förderung des reinen hebr. Styls. Wilna 1835. 8°. (6) + 173 p. ibid. 1847 . . . ibid. 1855 . . . Warschau 1873. 8°. 174 p. ibid 1883. 8°. . . .
- 41. Teil. Freundschafts- und literarische Korrespondenz (82 Musterbriefe) nebst 9 Briefen an ihn von seinem Vater Jehuda Ascher (1765 1823) Aus dem Nachlasse des Verfrs. herausgg. mit Vorwort von Moses Löw Günzburg. Wilna 1861. 8°. VIII + 166 p. . . . Warschau 1883. 12°. 160 p. . . .

Hober, Mordechai Jakob:

42. יברי Hebräischer Briefsteller. Wilna 1911. 12º 56 p.

Jakob ben Moses Kohn aus Janowa:

עקב סולת Minchot Jakob solet, Briefsteller, verschiedene Briefe und Specifica (מטלות). Wilhermsdorf

La

49

Let

50

Ma

52

44. Zweite Auflage u. d. Titel: הוא ניהו מנחת, מגל האומר Maggal ha-Omer. Briefsteller. Homburg v. d. H. 1757. 12°. 42 p.

Jehuda ben Moses aus Hamburg:

44 a. שרי ישבה Ture Jaschpa. Hebr. Briefanfänge. Altona 1776. 80... Vgl. Zedner p. 898.

Katesinski, Abraham Löw: (אלק)

אנצר מכתכים Sammlung von Briefentwürfen für alle Angelegenheiten. Hebräisch und Jargon "בריפענשמעללער, Mit kurrentschrift gedruckt. Wilna 1895. 12°. . . . und dann stereotypierte Ausgaben.

Kukelstein, Moses:

46. הכרי ספר Hebräischer Briefsteller, enthaltend 75 Familienund Freundschafts Musterbriefe und 21 Fabeln. Wilna 1888. 12°. 64 p. Zweite bedeutend vermehrte und verbesserte Ausgabe, ibid. 1895. 12°. 96 p.

Kurlaender, Adolf:

47. דכרי אנרת ודכרי שיר Hebräische Briefe* und Gedichte verschiedenen Inhalts. Ofen 1867. 8°. 62 + (2) p.
* p. 9-21: 20 hebr. Musterbriefe.

Landau, Zemach (ha-Levi):

Dritte Ausgabe (c) אין מופר החדש in vollständig neuer Bearbeitung in 3 Abteilungen: a) אירי 135 Briefe verschiedenen Inhalts nebst stylistischen Regeln. — b) אירי שירי 20 Gedichte und 12 Epigramme. c) משלי מוסר 17 äsopische Fabeln nach dem Deutschen frei bearbeitet. Wilna 1834. 8°. . . ibid. 1844. 8°. (8) + 128 + 68 p. ibid. 1848. ibid. 1857. Vielmals gedruckt mit jüd. Currentschrift: Wilna 1868. 8°, XIV + 162 p. ibid. 1870. 8°, ibid. 1879. 8°.

Lapin, Jakob:

fsteller, rmsdorf

הוא ניהו

fsteller.

6.80 ...

Angele-

lit kur-

milion-

a 1888.

besserte

dedichte

Jugend-

עם סו

stylis-

רוקח הי Fabeln

Istandig

Briefe

ישירי (ל

sopische

1834.

. 1848.

ערים ופר קסת הפופר Musterbriefe verschiedenen Inhalts, sowie שירים ושליצות Gedichte und שירים ושליצות Gedichte und במתמים Epigramme von mehreren Dichtern und Schriftstellern * nebst Kopien vieler Grabinschriften des alten und neuen Friedhofes zu Berlin. Berlin 1857. 8°. (4) + IV + 152 p.

*H. Himmelfarb, H. Heller, S. Sachs, J. S. Reggio, K. Schulmann, M. Letteris, J. F. Rothstein, A. L. Mandelstamm, J. Zedner, J. M. Jost, J. Mandelstamm, A. Mapu, H. Wessely, J. Erter, J. Levy, H. Spiro, A. S. Spiro, S. S. Jagelsohn, E. ben J. Frank, J. Eichenbaum, T. Feder, J. B. Levinsohn, A. Zazkin, M. Lebensohn und J. Hamburger.

Letteris, Max:

50. מכתכי כני קדם Michtebe Bene Kedem Neuer hebräischdeutscher Briefsteller, in 2 Abteilungen: a) Musterbriefe verschiedenen Inhalts in hebr. und deut Sprache, b) Sammlung literarischer Korrespondenz namhafter hebräischer Stylisten*. Anhang: Formulare und Contrakte. Wien 1866 8°. VIII + 214 p.

* U. A. von Jos. Almanzi, S. Bloch, Jak. Bodek, N. Krochmal, S. D. Luzzatto, S. J. Rapoport, J. S. Reggio, S. Sachs, L. Della Torre usw

50 a מכחבי עכרית vide: M. S. Neumann No. 61.

Levi, Israel:

51. בחב ישראל Ketab Israel. Hebräischer Briefsteller. (Zolkiew) 1796. 8°. 38 Bl.

Maarssen, Josef ben Jakob:

לשון זהכ א שהוא מכתם לדור ובו נכללו אנרות שלומים... Michtam le David ... לשון זהכ א שהוא מכתם לדור ובו נכללו אנרות שלומים... לשון זהכ א שהוא מכתם לדור ובו נכללו אנרות שלומים. Habräischer und jüd.- deutscher Briefsteller, Anfangsformeln (aus älteren Werken) herausgegeben von des Verfrs. Bruder David. Mit Currentschrift gedruck, Amsterdam 1714. 8°. 60 p. Zweite Ausgabe ohne Titel und Vorrede mit dem Doppeltitel als 2. Teil des *** חנוך לנער Amsterdam 1734. 8°. (4) + 60 p. ibid. 1751. 8°. . . .

Versteigerungs-Catalog กาก 1904 No. 1783.

Margolies, Jehuda Löb:

54. אנרח השליצה ושששש לשון הקרש Iggeret ha-Meliza u-Mischpat Leschon ha-Kodesch, rhetorische Musterbriefe, über Briefstyl, Poëtik, Rhetorik und die Feinheiten der hebr. Sprache. Novydwor 1796. 8°. 59 Bl. Warschau 1854. 8°.

61

Par

62.

63.

Par

64.

Maskileison, Naphtali:

55. אלמר Michtabim Lelamed, 88 hebr. Musterbriefe verschiedenen Inhalts für die Jugend. — Wilna 1870. 12°. 116 p. Warschau 1876. 12°. 132 p. (Stereotyp. Ausgabe) ibid. 1882. 12°. 132 p.

Mohr, Abraham Mendel:

- 56. מחום מחום Sofer Mah'r, Briefsteller, Sammlung hebr. Musterbriefe. Lemberg 1851. 8°.
- 57. בריף שמעללער וזה שמו שבט סופר (Hebräisch) jüdisch deutscher Briefsteller. Lemberg 1858 (?) 8°. 46 p.

Moses ben Jakob Koppel aus Lemberg:

לתכ נכחר... ההרווים על סדר אלף בית אשר מתוכן ירגילו ... בחר ... ההרווים על סדר אלף בית אשר מתוכן ירגילו ... עצמן לכתוכ. גם דוספנו עליו מספר עמ סיפר אשר חיכר משה ב"מ * Ketab Nibchar, Briefformeln (zum Teil aus äl eren Werken von seinem Vater Jakob ben Ascher Anschel und seinem Bruder Josua Falk) Krakau 1659. 8°... Mit Weglassung der Vorrede nebst einem Teil von Moses ben Michael Kohens עם סופר Prag 1705. 8°...

* Hebr. Titel der Ausgabe Prag 1705, vgl. Zedner, Catal. p. 572.

Moses ben Israel [aus] Landsberg a. d. Warthe,

Moses ben Michael Kohn aus Belgrad [1688 in Essegg] vgl. Lövenstein: Gesch. d. Juden in Fürth. III, 10.

ספר ע'ם סופר מהלצות נמרצות אשר חברתי אני הצעיר כעס"ק אר'ן . בירי ופזורי. Et Sofer, Briefsteller nebst Formeln. Fürth 1691. 8°. 24 Bl. Der mittlere Teil angehängt an Moses ben Jakob Koppel: כתב נכחר 2 Ausgabe Prag 1705. 8°.

"Ein in seiner Gattung besseres Schriftchen; nicht zu verwechseln mit dem homonymen [unter Anonymus Nr. 13] Steinschneider, Bibliogr. Handbuch 1859 No. 1355.

Neumann, Moses Samuel:

61. מכתבי עכרית Michtebe Ibrith oder ebräischer und deutscher Briefsteller [Als Fortsetzung seines "הינוך לשון עברית" Wien 1815. 8°. . . . 2te verbesserte und vermehrte Auflage Prag 1817. 8º. . . . 3te Auflage. Prag 1827. 8º. 146 p. Vierte Auflage: מכתבי עברית Michtebe Ibrith oder ebräischer und deutscher Briefsteller, in welchem alle nur erdenklichen Briefe und Aufsätze in rein und leicht verständlich לשון הקרש enthalten sind, und welcher sowohl für die Jagend al; auch zu jedermanns Nutzen geeignet ist. Verfasst von ... Wien 1834. ϵ^0 . (18) + 160 + (6) p. (Das Hebräische mit Quadrat- das Deutsche mit שייבער דיימש Schrift) Fünfte Au(lage in J. Busch' מכתבי עכרית 1847. 8°. p. 1 - 88 (nur 90 Briefe). Sechste Auflage: מכחבי עברית Hebräischdeutscher Briefsteller: a) Musterbriefe verschiedenen Inhalts von M. S. Neumann; b) קבוצת אנרות Briefe über die verschiedenen Lebensverhältnisse eines zum Muster aufgestellten jungen Mannes von S. J. Cohen; herausgegeben mit mehreren neuen Briefen von Max Letteris. Wien 1856. 8°. (16) + 296 p. 7te Aufl. ibid. 1802. 8°. . . . Pressburg 1868 (?) 8°. VIII + 214 p. 9te Auflage Wien 1881. 8°. Wien 1886. 8°. VIII + 216 p....

Paperna, Abr. Jakob:

Meliza u-

sterbriefe,

der hebr.

1854. 80.

Muster-

lna 1870.

yp. Aus-

ng hebr.

jüdisch -

כתב נב

עצמן לכתו

Teil aus

Anschel

. . . Mit

oses ben

d. p. 572.

נוטור

n bezüg-

0, 20 Bl.

segg rgl.

by nea Furth

in Moses

rwechseln

Bibliogr.

80

62. אוריבער אירות שירות בארון אירות אוריבער אוריבער אירות אוריבער איריבער אוריבער איריבער אוריבער אוריבער איריבער איריבער אוריבער איריבער איריבער איריבער איריבער אייבער איריבער אייבער אייבע

63. פבתב משלש עם מרון אגרות החדש Русско-нъменко-еврейскій инсьмовникъ [Russisch-deutsch-hebräischer Briefsteller] Warschau 1884. Gr. 8°. 160 р. Stereotypierte Ausgabe, wiederholt gedruckt, auch mit vorangedruckte Abriss der russ. Grammatik mit Uebungsstücken zum Selbstunterricht: Самоучитель русскаго языка и инсьмовникъ Warschaus. а. [1888] 8°. VI, 7 — 142 + (2) р. Vgl. auch

Paradiesthal, Jehuda Löb:

64. מערכת מכתכים Marecheth Michtabim, in 2 Abteilungen a) 100 hebräische Musterbriefe verschiedenen Inhalts.

b) Poet, Aufsätze, Gedichte und Epigramme, zum Teil Uebersetzung (p. 109-52). Warschau 1853. 8°. (4) + 152* + (2) p. (* recte: 154, da S. 127-28 wiederholt paginiert sind.)

Rie

70.

71.

72

Ro

Sa

74

Sa

75.

Se

76.

Pinchas-Selig:

- 65. התחלות לאגרות שלוטים Hatchaloth le-Iggarot Schelomim. Exordien zu Briefen * s l. e. a [Amsterdam], Uri Phöbus [ca 1658] 8°. 6 (?) Bl.
 *Dem Werke אגרות שלוטים entnommen. Steinschneider, Handb. N 1571.
- 65 a עשור סופרים Hebräischer Briefsteller mit Einrichtung der Anreden und der Aufschriften nach den Paraschas. S. l. e. a. 8°. (Fürst Bib. Jud. III, 102.)

Pisar, Israel Hirsch:

66. מכתכים לכני ישראל Hebräischer Briefsteller zum Gebrauche für die Schuljugend. Warschau 1900. 12°. 48 p.

Pjurko, Abraham Marcus:

- 67. מפר מכתכים השלם Se'er Michtabim he schalem, Vollständiger Briefsteller, enthaltend 150 Musterbriefe verschiedenen Inhalts für alle Gelegenheiten im Leben. Warschau 1882. 12°, 159 p.
- 68. שבט סופר השלם 150 Musterbriese verschiedenen Inhalts für alle erdenklichen Fälle. Warschau 1894, 120. . . .

Rakower, Josef ben David Tebele Bloch:

Vgl. Freudenthal: Aus der Heimat Mendelssohns p. 247 No. 45.

- 69. a. לשון נקי Laschon Naki Briefsteller nebst Formeln und gereimten Stilregeln. Frankfurt a. O. 1689. 80. . . .
 - b. לשון נקי... לחנך המוני עם בחורים ונערים לכחוב מכחבים בלשון לשון נקי... לחנך המוני עם בחורים ונערים לכחוב מכחבים בלשון אשר הקדש עם הרווים על פי איב אשר מכל איב יכול לברור לכל שם אשר Mit eastriertem ערומים בישראל יכונה. ונכלל בי רובו ככולו מספר לשון ערומים entlehnten Einleitungsformeln S.-l. e. a. [Prag 1704.] 8°. 31 Bl. Halle 1713. 8°. (36) Bl. [Von Bl. 32 an die Entlehnungen] Aus der ersten Ausgabe mit Kurrentschrift gedruckt Amsterdam 1717. 8°. 34 Bl. Unter dem Titel:
 - בים בין ערומים aber nur die Briefformeln (Exordien) allein Wilhermsdorf, Hirsch ben Chaim, s. a. [1712-38?] אי. . . Amsterdam 1751 12°. . . . Aus der 1 (?) Ausgabe בהובות מרובות בהוספות שלישית נהוספות מרובות mit einigen Gedichten des Druckers Cosman ben Josef Baruch. Teils mit Currentschrift. Amsterdam 1769. 12°. 36 Bl.

Riesberg, Israel Beer:

eil Ueber-

* + (2) p.

rot Sche-

daml, Uri

db. N 1571.

inrichtung Paraschas

zum Ge-

2º. 48 p.

em, Vell-

verschie-

Warschau

No. 45.

meln und

לשון נכ

הקדש עם

בישראל יכונ inten Ein-

31 Bl

ehnungen

gedruckt

icfformeln

im, s. a.

Aus der

nigen Ge-

Toils mit

- 70. מכתבי נעורים Micht be Neurim. Hebräische Musterbriele für die Jugend, stufenweise geordnet in 2 Abteilungen nebst Gedichten und Epigrammen. Warschau 1887, 120, 64 p.
- 71. מערכת המכתכים או אגרות מופת Hebräischer Taschenbriefsteller: 100 verschiedene Formulare für alle Handelszwecke, Musterbriefe und Verträge für Getreidehändler. ליים 100 Talmudische Sentenzen alphab. geordnet mit jargon Uebersetzung. Beiditschew 1897, 16°, 96 p.

Rosenberg, Jehula:

72. פורים מכתכים וספורים Ozar Michtabim we-Sippurm, enthaltend Freundschafts-Geschäfts- und Handelskorrespondenz, ferner Erzählungen und Gedichte von verschiedenen Dichtern, gesammelt und geordnet von J. R. Petersburg 1-82. 8°. 136 p.

Rosenthal, Emanuel:

73. און פועלי צרק (מחברת) Poale Zedek. Enthält: Allegorische briefliche Aufsätze in hebr. und deutscher Sprache, dann: Rätseln, poetische Gedichte und eine Einleitung zur deutschen Sprachlehre mit hebräische (!) Beneunungen in 18 Lectionen eingeteilt. Gewidmet für die israelitische Jugend. Pressburg 1842. 8%. 102 + (7*) p.
*Subscribenten-Verzeichnis

Salomo ben Jehuda Löb 500 aus Dessau:

74. אגר [ו] ת של מה. רחבה הכמת הכתיבה מאוד. . . ח"א) אגרת של מה כולל ס"ד אגרות ללמר ונוסהאות שמרות המסחר בלשון אשכנו של מה כולל ס"ד אגרות ללמר ונוסהאות שמרות המסחר בלשון אשכנו 64 Briefe Formulare und Kontrakte (jüd מעורב עם לשה"ק. לשה"ק (deutsch) 10 hebr. Briefe איב) בתבי של מה, עשרה מכתבים כלה ק (Wandsbeck 1732. 12°. 41 Bl. [Weiberteutsche Schrift]

Samosez (Samostz), David:

75. מאה מכתבים החבים Mafteach Beth David oder מאה מכתבים Hebräischer Briefsteller aus 100 Musterbriefen nebst Voca bularium: Verdeutschung der Wörter und der Ausdrücke. Breslau 1823, 8º. 112 + 56 p.

Schapira, Lasar Isaak:

76. מכתבים בספר Michtabim ba-Sefer. Hundert hebräische Musterbriese: a) 50 Freundschaftsbriese, b) 50 Geschäftsbriese verschiedenen Inhalts. Anhang: במאל Erzählung nach dem Russischen frei übertragen. Warschau 1871. 8°. 95 + 44 p.

Schapiro, Tobias P.:

77. ' רבי שי Hebräischer Briefsteller für die Jugend, leichtfasslich bearbeitet und systematisch geordnet. Warschau 1878. 8°. 128 p. ibid. 1883. 8°. 96 p.

De:

78. מין ז' Musterbriefsteller, enthaltend 200 Freundschaftsund Geschältsbriefe für alle Angelegenheiten, nebst 303 Sentenzen und Sinnsprüchen aus dem Talmud und der späteren rabb. Literatur. Warschau 1891. 12°. 272 p.

Scheykewitsch, Nahum Meir:

79. שמרים פנקם und שמרים פנקם Sammlung von Erzählungen, Anekdoten, Musterbriefen und Skizzen aus Amerika. Hebräisch und Jargon. 2 Teile * Wilna 1902. 8°. שמרים בריעפענשטעללער – נייער בריעפענשטעללער. אמעריקאנער

Schneider, Mordechai Bezalel:

80. קובין ספורים ומכתבים Sammlung von Erzählungen und Briefen, als Hilfsmittel beim Unterricht in der hebr. Sprache. Wilna 1914. 8°. 51 + (1) p.

Auch als Anhang zu seinem בית הספר Teil 8. u. 4. erschienen.

Sobel, Hirsch:

81. מכתבים שונים Briefsteller, Sammlung von hebr. Musterbriefen zu Nutz und Frommen der Jugend in Russland und Rumänien. Bucarest 1878. 8°. 98 p.

Tawjew, Isr. Chaim:

82. אנרון לבני הנעורים Musterbriefe für Knaben und Mädehen, mit einem hebr. russ.-deutschen Glossar der schwierigen Worte und Ausdrücke. Warschau 1902. 8°. 169 p.

Inhalt 1) מכתכי בקשה (28), 20 מכתכי הודעה והדעה ותאור (28), 30 מכתכי תודה (28), 4) והומגה (28).

Weintraub, S .:

83. מכתבים אליפות מכתבים Korrespondenz in 3 Abteilungen:
 1) Freundschafts- und Geselligkeitsbriefe. 2) Gratulationsschreiben, 3) Handelskorrespondenz [145 Musterbriefe]. Warschau 1889. 12°. 139 + (1) p.

Wittkind, Chaim:

84. קבוצה מכתבים Kebu ath Michtabim Sammlung von Musterbriefen verschiedenen Inhalts nebst Gedichten und Fabeln in 2 Abteilungen. Warschau 1873. 8°. III + 160 p. . . . Neue [stereotypierte] Ausgabe ibid. 1883. 8°. 112 p. . . . Auch eine kleine auszügliche Ausgabe ist daselbst erschienen.

Desiderata:

מכתבים בדשון עם ועם. שמינים אגרות בעשרה מחלקות וגי לשונות: בשפת עבר, באשכנזית ופולנית. לבוב הרסט. מכתבי מסחר בד לשונות: עברית, ורגונית, פולנית ואשכנזית... פבוצת מכתבים הגדול... ווארשא..... 80. [Vgl. Wittkind: קבוצת מכתבים: Vo. 84] Um geff. Auskunft wird höff. gebeten!

lschaftsbst 303 späteren

, leicht-

arschau

hlungen, merika.

en und r hebr.

Muster-

ed and

nen.

en und schwie-69 p.

gen: lationsbriefe].

g von n und

Alphabet. Register der hebr. Büchertitel

(Die Ziffern bezeichnen die fortlaufenden Nummern).

מרוץ אגרות 26 מרוץ אגרות החדש 63 ביב שפתים 29 כופר מהיר 66 סופרי ישראל 88 ספר מכחבים חשים 67 מנש 30 13,14 (Anon.) עם כושר (Mos b. Michael) שמ סיפר עם סופר (Landau) שנים טים עט פופר תחדש 48c עם סופר השלם 48b עט עברי 77 עמור סיפרים 65 a עישיר סופרים (Anon.) עישיר סופרים עיטור פופרים (M. Kohn) עיטור פועלי צרק 63 פנקם פתוח 97 vide: פחשגן רכתב 2 ברוב שמעללער צחות המליצה 22 קבוץ מכתבים -16 קכוצת אגרות ל 61 b קביצת מכתבים 84 קובץ ספורים ומכתבים 80 קסת הסופר 49 קרית ספר 40 שבש סופר 28 שבש סופר השלם 68 תולדות אדם 17 תיקון סופרים 31

לשון זהב (Anon.) לשון 52 (Maarsen) השון זהב לשון חכמים 8 לשון למודים 32 69 (a-e) לשון נקי לשון ערומים 9, 69 לשן פו 10 א מכמח עו 99 מגל האומר 44 מגלה ספר 11 מכחבי משולש (Feigensohn) 33 מכתב משלש (Paperna) מכתב מכתב עו 36 מכתבי בני קדם 50 מכתכי מסחר 68, מכתבי נקורים 70 מכחבי עכרית (Auon.) מכחבי מכתבי עברית (Busch) מכתבי (Neumann) מכתבי עברית 50a, 61 מכתכי שפת קדש 21 מכתבים בספר 76 מכתבים לבני הנעורים 84 מכתבים לבני ישראל 66 מכתבים ללמד 55 מכתכים שונים 81 מנחות יעקב סולת 48 מעין גנים 18 מערכת המכתבים או אגרות מופת 17 מערכת מכתבים 64 מפתח בית דוד 75

מאגרון 26 אגרון לבני הגעורים 82 אגרון שלם 78 אגרות לילדים 19 אגרות מופת 71 אגרות שלומים .1 אגר[ו]ת שלמה 74 אגרות השליצה 54 או.ר מכתכים ה4 אוצר ככתבים וספורים 79 בריב שמעללער 2 ברוף שמעללער (שכם סיפר) דביר 41 דברי אגרת 8 דברי אגרת ודברי שיר 47 דברי ספר 46 התחלות לאגרות שלומים 65 קליפות אגרות 20 חליפית מכתבים 83 חנוך לנער 53 מורי ושפה 44a דר ועם 78 יפת נוף 17 א בתב אמת 6 כחב יושר 23, 27 בתב יושר חשלם 27b כתב יושר החדש 6 כחב ישראל 15 כתב גבחר 85 כתב עברי 42 כתב שלמה (אגרות: vide שלמח) 74

DI